

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
GERMAANI, ROMAANI JA SLAAVI FILOLOOGIA INSTITUUT

**LASTEKIRJANDUSE KULTUURISPETSIIFIKA
TÕLKEMEETODITEST CHARLES DICKENSI ROMAANI „OLIVER
TWIST” KAHE EESTIKEELSE TÕLKE NÄITEL**

Magistritöö

Kadri Sibrits
Juhendaja: Ene-Reet Soovik

TARTU
2014

SISUKORD

LÜHENDID.....	3
ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS: LASTEKIRJANDUSE TÕLKIMINE.....	5
1.1 Lastekirjanduse määratlus.....	5
1.2 Lastekirjanduse tekstide ambivalentsus	6
1.3 Lastekirjanduse tõlkimise eesmärgid	8
1.4 Analüüsitavast teosest	10
2 KULTUURISPETSIIIFILISTE ELEMENTIDE TÕLKIMINE.....	13
2.1 Tõlkimine ja kultuur	13
2.2 Kultuurispetsiifika: mõiste ja termin	15
2.3 Kultuurispetsiifika tõlkemeetodid.....	16
2.3.1 Vinay ja Darbelnet	20
2.3.2 Vlahhov ja Florin	21
2.3.3 Peter Newmark.....	22
2.3.4 Javier Franco Aixelá.....	23
2.3.5 Eirlys E. Davies	24
2.3.6 Lastekirjanduse tõlkimise meetodid	25
2.4 Tõlkija kohalolu	29
2.5 Kategoriseerimine käesolevas magistritöös.....	30
3.1 Pärinimede tõlkimise meetodid	33
3.2 Kalka ehk sõnasõnaline tõlge.....	38
3.2.1 Poolkalka	42
3.3 Laensõnad	44
3.3.1 Raha- ja mõõtühikute tõlkimise meetodid	46
3.3.2 Kõnetlussõnade tõlkimise meetodid.....	49
3.4 Ligikaudne vaste	52
3.4.1 Üldistamine	55
3.4.2 Neutraliseerimine.....	56
3.5 Parafraas.....	60
3.6 Tekstivälised ja -sisesed selgitused.....	64
3.7 Lähtekultuuri eneseleviitamise tõlkimine.....	69
KOKKUVÕTE	72
KASUTATUD KIRJANDUS.....	76
SUMMARY.....	81
LISA	82

LÜHENDID

HF – Hans Freimanni tõlge „Oliver Twisti imelikud elujuhtumused”. Ilmunud 1927. aastal.

KR – Koidu Reimi tõlge „Oliver Twisti seiklused”. Ilmunud 1964. aastal.

ABSTRAKT

Magistritöö eesmärk on uurida lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkemeetodeid Charles Dickens romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke näitel. Tõlgete võrdluses üritatakse kasutatud tõlkemeetodid kategoriseerida ja analüüsida, kas ja kuidas haakuvad tõlkijate lahendused lastekirjanduse tõlkimise eesmärkidega. Võrreldavateks tõlgeteks on Hans Freimanni 1927. aastal ilmunud „Oliver Twisti imelikud elujuhtumused” ja Koidu Reimi 1964. aastal ilmunud „Oliver Twisti seiklused”. Ajalist distantssi kahe tõlkega peetakse võrdluse läbiviimiseks 21. sajandil piisavaks.

Sissejuhatuses selgitatakse lastekirjandust kui nähtust, sõnastatakse lastekirjanduse tõlkimise peamised eesmärgid ja asetatakse teos ja selle tõlked lastekirjanduse konteksti. Teoreetilises peatükis arutletakse kultuuri ja tõlke suhestumise üle, tutvustatakse kultuurispetsiifika mõistet ja terminit ning esitatakse lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetodid kategoriseeritud kujul. Lisaks käsitletakse tõlkija kohalolu küsimust. Empiirilises peatükis viiakse tõlkemeetodite kaupa läbi tõlgetes esinevate kultuurispetsiifiliste elementide võrdlus. Tõlkijate valikuid analüüsitakse lastekirjanduse eesmärkide täitmise aspektist, tähelepanu pööratakse ka tõlkija kohalolule tõlketekstis. Magistritöö lõpus esitatakse järeldused.

SISSEJUHATUS: LASTEKIRJANDUSE TÕLKIMINE

Selleks, et analüüsida kultuurispetsiifika tõlkimist lastekirjanduses, on esmalt vaja mõista lastekirjandust kui nähtust. Samuti tuleb sõnastada lastekirjanduse tõlkimise eesmärgid ning paigutada analüüsitava teos lastekirjanduse konteksti.

1.1 Lastekirjanduse määratlus

Laste- ja noortekirjandust ei ole kirjandusteaduses üheselt määratletud, põhjus seisneb asjaolus, et see valdkond kipub olema võrdlemisi marginaliseeritud (Hunt 1990: 1). Mitmete erinevate käsitluste hulgast võib välja tuua Rootsi lastekirjanduse uurija Göte Klingbergi (2008: 22) pakutud lähenemise, mille kohaselt moodustavad laste- ja noortekirjanduse kõik teosed, mis on lastele ja noortele lugemiseks mõeldud. Klingbergi definitsiooniga nõustuvad mitmed antud teemaga tegelevad tõlketeoreetikud, nagu näiteks Gillian Lathey (2006). Sisuliselt sarnase määratlusega on välja tulnud ka lastekirjanduse uurimisse silmapaistva panuse andnud Hans Heino Ewers (2009: 9). Siinkohal kerkib paratamatult esile küsimus, keda õigupoolest lasteks arvata – Lathey (2006: 5) ja Riitta Oittineniga (2000: 41) nõustudes on lapsepõlve kestus suhteline ning ei saa määrata ühest vanusepiiri, millega seda ajaperioodi inimese elust lõppenuks lugeda. Seaduses sätestatakse küll vanus, mil isik saab täisealiseks, kuid nagu väidab ka Oittinen (2000: 4), on lapsepõlv muutuv nähtus, mida ei saa kindlatesse raamidesse suruda. Lastekirjanduseks loetakse nii käesolevas magistritöös kui ka kirjandusloos üldisemalt ka noortekirjandus ehk teosed, mille sihtgrupiks on teismeealised lugejad.

Klingbergi üpriski üldsõnalisele lastekirjanduse määratlusele tasuks lisada ka Myles McDowell (1973) sisuline täpsustus, nimelt võrreldes niinimetatud täiskasvanutele mõeldud kirjandusega, on laste- ja noortekirjanduse teosed enamasti lühemad, täis dialoogi ja erinevaid sündmusi. Pikemaid kirjeldusi ja introspektsiooni esineb vähem, enamasti on

teose peakangelane samuti laps, lugu jutustatakse selges moraalses võtmes ning selle üldtoon on pigem optimistlik kui depressiivne. Donna E. Nortoni (2011: 75–87) järgi on oluliseks aspektiks ka lastekirjanduse teoste sisu, mis peaks olema seikluslik, sisaldama tegevust ja põnevust. Sisu keskmeks on enamasti konflikt, mis teose jooksul lahenduse leiab. Tegelaskujud on lastekirjanduse teostes tõetruud ja võimelised arenema, lugejal peaks olema võimalik nendega samastuda. Samuti mängib lastekirjanduses suurt rolli olustik, mis aitab luua nii teose üldist meeleolu kui pakkuda näiteks õpetlikku teavet erinevate ajastute ja maailma paikade kohta. Kõik need aspektid seob ühtseks tervikuks teose teema, mis enamasti keskendub mõnele tähenduslikule elulisele küsimusele (ibid: 87). Sheila Egoff (1981: 2) toob välja, et laste elukogemus on täiskasvanute omast piiratum ning see erinevus kajastub ka lastekirjanduses. Lastekirjandusele on Oittineni järgi (2000: 5) omane ka asjaolu, et tihti loetakse seda ette valjul häälel ning teostes on olulisel kohal ka illustratsioonid.

Eraldi mainimist väärib kindlasti ka Zohar Shaviti (1986) välja toodud asjaolu, et peamiselt laste- ja noortekirjanduse alla kuuluvad teosed võivad pakkuda väärtuslikku lugemiskogemust ka täiskasvanutele; ühe näitena võib kindlasti mainida ka käesolevas magistritöös analüüsitava Charles Dickens'i romaani „Oliver Twist”. Järgmises punktis peatutakse sellel teemal pikemalt.

1.2 Lastekirjanduse tekstide ambivalentsus

Suurema osa lastekirjandusest moodustavad lastele suunatud ja neid silmas pidades kirjutatud teosed. Lisaks leiab lastekirjanduse tekstide hulgast aga teoseid, mille sisu on mitmetasandilisem – nii teadlikult lastele kirjutatud kui ka ajapikku lasteraamatuteks kujunenud teosed võivad pakkuda huvi ka täiskasvanud lugejale. Taolisi teoseid on põhjalikult uurinud Shavit (1986), kelle käsitluse kohaselt võtavad lapsed

mitmetähenduslikest tekstidest nende esmase sõnasõnalise tähenduse, täiskasvanud aga mõtestavad sama teksti lahti sügavamalt. Peamise näitena on Shavit esile toonud Lewis Carrolli teose „Alice imedemaal”; magistritöö autor jagab Oittineni (2000: 64) seisukohta, et sama kategooria alla võib liigitada ka käesolevas töös analüüsitava Dickensi romaani. Lapseealise lugeja jaoks on teos eelkõige lugu Oliveri seiklustest, juba elukogenum lugeja leiab samast teosest muuhulgas aga näiteks ka mitmeid sotsiaalseid ja moraalseid aspekte, mis on põimitud seiklusloo sisse.

Silmapaistva panuse lastekirjanduse uurimisse on andnud Hans-Heino Ewers, kelle käsitlus hõlmab olulise osana ka täiskasvanud lugejate rolli lastekirjanduses. Ewers (2009: 25) väidab, et lastekirjandus on olemuselt kahepidine kommunikatsioon – kuigi lastekirjandus on peamiselt suunatud lastele, on selle adressaatide hulgas paratamatult ka täiskasvanud. Viimased käituvad antud kommunikatsiooniahelas vahendajatena, kes suuresti määravad, millised konkreetsete lastekirjanduse teosed lasteni jõuavad (ibid: 27), eelkõige kehtib see asjaolu just väga noorte lugejate puhul, kellel pole võimalik vahendaja abita lugemisvara valida. Samuti märgib Ewers, et vahendaja ehk täiskasvanuga suhtlus ilmneb lasteraamatute puhul tekstiväliste tegurite kaudu – kõige ilmekamateks näideteks on siinkohal raamatute kaantel olevad sisututvustused, katkendid arvustustest, loetelud võidetud auhindandest jms, mille vastu laps tegelikult huvi ei tunne (ibid: 34) ning mis on suunatud just vahendajale. Samuti kuuluvad vahendajate hulka ka kõik kirjastajad ja tõlkijad, kes valivad mida ja kuidas lapsele ehk teksti peamisele adressaadile edasi anda.

Lastekirjanduse autorid võtavad juba kirjutamisel enamasti arvesse, et nende teos jõuab esmalt vahendajani ja alles siis lapseni, et vahendaja on teose implitsiitne lugeja (ibid: 39). Välja on kujunenud teatud signaalid, mida lastekirjanduse teos peab edasi andma (ibid: 37), nagu näiteks õnnelik lõpp või hea võit kurja üle. Lastekirjanikul tuleb seega kõita kaht sihtrühma, nii lapsi kui täiskasvanuid (Puurtinen 1995: 19). Veelgi enam,

kui lastekirjanduse autorid on teadlikud, et teksti loevad ka täiskasvanud, võib tekstide sisus olla mitmeid tasandeid, milles saadetakse erinevatele adressaatidele erinevaid sõnumeid. Kui lapsed jälgivad enamasti teose narratiivi, siis täiskasvanud lugejad panevad tähele teksti teisi nüansse – irooniat, satiiri, huumorit, sõnademängu, varjatud tähendusi jms (Ewers 2009: 47 ja Puurtinen 1995: 20).

Eelnevat arvesse võttes võib väita, et ka lastekirjanduse tõlkimisel mängivad rolli teatud iseärasused, mille mõistmisel võib abi olla lastekirjanduse tõlkimise üldisemate eesmärkide sõnastamisest.

1.3 Lastekirjanduse tõlkimise eesmärgid

Lastekirjanduse tõlkimine kannab endas lisaks teose teises keeles kättesaadavaks tegemisele ka muid eesmärke. Lastekirjanduse tõlgete peamine roll seisneb levinud arusaama kohaselt laste maailmapildi laiendamises. Roger Sell (2002: 20) ütleb, et kui lapsele võimaldatakse lugeda võõrapärast (originaalis võõrkeelset) raamatut, panustab see tema empaatiavõime arengule ja soodustab maailmapildi kujunemist, milles erinevad kultuurid üksmeelselt koos eksisteerivad. Magistritöö autori hinnagul on see väide ehk liialt idealistlik, kuid võib nõustuda, et lastekirjanduse abil jõuab lapseni tõesti mitmekülgne teave eri paikade ja kommete kohta, mis aitab kindlasti suurendada tema teadlikkust maailmast ja mõjutada sellesse suhtumist. Tänapäevases multikultuurses ühiskonnas on see temaatika eriti aktuaalne.

Klingbergi (2008: 39) sõnul aitab lastekirjandus ja selle tõlkimine suunata ka lapse moraalitunnetust, eelkõige tema instinktide ja emotsionaalse arengu toetamise kaudu. Klingberg (ibid: 15) on põhjalikult käsitlenud lastekirjanduse tõlkimise didaktilist aspekti, mis keskendub lastele kasulikuks peetava teabe edasiandmisele kirjanduse abil. Samuti saab lastekirjandust kasutada teatud käitumisviiside ja/või moraaliväärtuste kinnistamiseks.

Lihtsustatuna võib öelda, et lastekirjandus ja selle tõlked püüdlevad lugejate harimise suunas, olgu see siis akadeemiline või sotsiaalne. Ometi peab nentima, et didaktiline aspekt võib tihti peale leida rakendust hoopis poliitiliste ja/või religioossete ideoloogiate kehtestamiseks (ibid.).

Lastekirjanduse tõlkimise vajalikkust saab põhjendada ka psühholoogilisest vaatenurgast. Nimelt aitab lastekirjandus kaasa lapse sisemaailma arengule, andes lugejale võimaluse samastuda tegelaskujudega, kellel on teatud isikuomadused või kes peavad läbi tegema teatud katsumuse. Lastekirjandus annab lapsele enesekindlust ja toetab teda mõne konkreetse küsimuse lahendamisel, vähendades hirme, ärevust ja muresid (Elena Xenii 2010: 157). Ka Oittinen (2000: 65) lisab, et lastekirjandus aitab lapsel lahendada probleeme ja oma tunnetega toime tulla. Lastekirjanduse tõlkimine seega laiendab materjali valikut, mille hulgast laps võib abi ja kaaslase leida. Tähelepanu väärivad ka lastekirjanduse tõestatud mõju kognitiivsete oskuste arengule – lasteraamatute lugemisel rakendavad lapsed oma kujutlusvõimet, mis omakorda parandab nende mõtlemis- ja analüüsivõimet, mälu, tähelepanuvõimet jms. Oittinen (2000: 35) lisab, et keeleõpe ja kujutlusvõime on koos esinevad nähtused; samuti võib väita, et lapsed omandavad uusi oskusi ja teadmisi paremini, kui need on esitatud jutustuse raames (Xeni 2010: 151). Seega, lastekirjanduse tõlkimise üheks eesmärgiks võib lugeda ka soovi tuua lugejani rohkem eriilmelisi teoseid ja jutustusi, mis soodustavad lapse kognitiivset arengut ja pakuvad mitmekülgsemaid arenguvõimalusi.

Võttes arvesse, et lastekirjanduse teos on olemuselt paratamatult suunatud nii täiskasvanud kui lapsealisele lugejale, võib mitmetasandilisus ja kahe erineva adressaadi olemasolu lastekirjanduse tõlkimise kohapealt ka probleeme tekitada, eelkõige seetõttu, et tõlkijal tuleb taolises olukorras arvestada nii lapsest lugeja kui täiskasvanud lugejaga (Metcalf 2003: 323). Tõlkija töö muutub seega nõudlikumaks, sest tema eesmärgiks saab

luua tekst, mis oleks lapsele kaasahaarav ja mõistetav, kuid kõnetaks ka täiskasvanut. Puurtinen (1995: 20) toob ühe võimaliku lahendusena välja taoliste ambivalentsete tekstide tõlkimisel täiskasvanule mõeldud tasandi väljajätmise või kahe erineva tõlke tegemise – ühe versiooni täiskasvanutele, teise lastele. See variant kaldub aga sisuliselt juba teksti lühendamise või adapteerimise poole.

Mõistagi võib tõlketekstides esinev kultuurispetsiifika olla erinevate sihtrühmade jaoks olla erineva kaaluga – täiskasvanud lugeja on tõenäolisemalt teiste kultuuridega rohkem kursis, mistõttu ei pruugi kultuurispetsiifika tema lugemisprotsessi niivõrd katkestada. Lapseealises lugejas võivad aga viited tundmatutele kultuurispetsiifilistele elementidele kummastust tekitada ning seega vajavad need elemendid arvatavasti suuremal või vähemal määral selgitamist – kas tõlkija enda või tõlketeksti vahendaja poolt. Käesolevas magistritöös uuritakse lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkimise iseärasusi Charles Dickens romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke põhjal.

1.4 Analüüsitava teosest

Inglise kirjanik Charles Dickens (1812–1870) kuulub maailmakirjanduses vaieldamatult klassikute hulka. Dickensit peetakse viktoriaanliku perioodi silmapaistvamaiks autoriks, kelle loodud tegelaskujud elavad edasi tänase päevani. Kindlasti ei saa väita, et Dickens on ennekõike lastekirjanik, paljud tema teosed on lihtsalt muutunud laste seas väga populaarseks (Hunt 2001: 211) ja seega on neid ajapikku lastekirjanduse teoste hulka arvama hakatud. Illustreerides punktis 1.2 käsitletut, ei kirjutanud Dickens teadlikult lastele suunatud teoseid – tema looming kõnetab selgelt mitut adressaati, nii last kui täiskasvanud lugejat.

Viktoriaanlikul perioodil kirjutatud lastekirjanduse üheks peamiseks teemaks võib lugeda erinevad katsumused ja nendega toimetuleku. Lisaks võib täpsustada, et antud tüüpi

lugudes kaotab peakangelane tihtipeale oma vanemad ning on sellest tingitud raskustega hakkama saamiseks sunnitud näitama tugevat iseloomu (Donna E. Norton 2011: 52). Samuti kajastusid tolle perioodi lastekirjanduses ajastu üldised probleemid – tehnoloogia ülikiire areng ja sellest tingitud suurlinnade ülerahvastatus kutsusid esile mitmeid sotsiaalseid kitsaskohti. Lapstööjõudu kasutati kaevandustes ja tehastes, mis oli üks põhjustest, miks autorid just õnnetu saatusega lapsi oma teoste peategelastena kujutasid (ibid: 51). Kõik eelnev esineb suuremal või vähemal määral ka romaanis „Oliver Twist”.

„Oliver Twist” on Dickensi teine romaan, mis avaldati 1838. aastal. Teos puudutab 19. sajandi Londonis lohkavaid sotsiaalseid probleeme, eelkõige vaesust, väärkohtlemist, lapstööjõu kasutamist, ametivõimude ebakompetentsust, korrupsiooni ja kuritegevuse vohamist. „Oliver Twist” oli Dickensi viis protestida vaesteseaduse ja vaestemajadade ning utilitarismi vastu (Nilce Pereira 2012 :100), Dickens on neid valusaid teemasid käsitleanud rikkaliku satiiriga (ibid.) ning võib väita, et teoses on läbiv ka lastekirjandusele iseäralik hea ja kurja vastasseis. Maria Nikolajeva (1996: 96) järgi iseloomustab eepilist lastekirjandust selge alguse ja lõpuga narratiiv, konflikti ja selle lahenduseni jõudmisele keskenduv sisu, kindel tegevuspaik, sündmuste toimumine kronoloogilises järjestuses, tegelaskujude kindel roll teoses, selge sõnum ja didaktiline moraal. Samuti leiab eepilistes lastekirjanduse teostes tegevus aset võrdlemisi pika ajaperioodi vältel (ibid: 124).

Eelnimetatud omadusi silmas pidades võib väita, et romaani „Oliver Twist” arvestamine lastekirjanduse teoste hulka on põhjendatud. Samas oli teos algselt suunatud täiskasvanud lugejale, mispuhul tasub siinkohal mainida ka Ewersi (2009: 37) välja toodud täiskasvanud lugejat puudutavaid tendentse – nimelt , et kaasahaarav narratiiv ja varjatud ironia peaksid olema teoses tasakaalus. „Oliver Twist” on selle suurepäraseks näiteks. Lisaks on teos käesoleva magistritöö jaoks sobiv, sest kätkeb endas mitmesuguseid kultuurispetsiifilisi elemente. Peamiselt väljendub kultuurispetsiifika 19. sajandi Inglismaa

asutuste, rõivaste, toitude, igapäevaelus kasutatavate esemete, kohtusüsteemi, mõõtühikute, tiitlite jms kaudu. Samuti esineb teoses olulisel määral erinevaid pärisnimesid, mis käesolevas magistritöös samuti kultuurispetsiifika hulka loetakse.

„Oliver Twisti” kuulub tõlkena mitmetes Eesti koolides põhikooli alustanud õpilaste kohustusliku lugemisvara hulka. Arvestades lugejate eeldatavat vanust, jõuab tõlketekst lugejani eeldatavasti täiskasvanu sekkumiseta – see tähendab, et täiskasvanu ei loe lapsele teost valjul häälel ette. Küll aga on teose vahendaja tõlkija, kelle roll muutub sellevõrra olulisemaks. Tõlkija otsustada jääb muuhulgas ka näiteks kultuurispetsiifiliste elementide selgitamise määr paratekstuaalsete vahendite kaudu. Eelnevat silmas pidades võib kokkuvõtlikult väita, et lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimise puhul on üheks olulisimaks aspektiks kõrgendatud tähelepanu tõlke sihtrühmale, vastavalt millele kultuurispetsiifikat siis selgitatakse või kohandatakse. Magistritöö järgmises peatükis tutvustataksegi täpsemalt lastekirjanduse kultuurispetsiifika võimalikke tõlkemeetodeid.

2 KULTUURISPETSIIFILISTE ELEMENTIDE TÕLKIMINE

Peatükis arutletakse esmalt tõlkimise ja kultuuri suhestumise üle, misjärel tutvustatakse antud töös kesksel kohal oleva kultuurispetsiifika mõistet ja terminit. Antakse ka ülevaade kultuurispetsiifika tõlkemeetoditest nii üldisemas plaanis kui ka kitsamalt lastekirjanduse tõlkimist silmas pidades. Peatüki lõpus käsitletakse asjaolu, et tõlkemeetodi valiku ja rakendamise kaudu muutub tõlkija kohalolu tõlketekstis suuremal või vähemal määral markeerituks.

2.1 Tõlkimine ja kultuur

Tõlketeooria raames on kultuuri võimalik määratleda mitmeti. Ühest küljest on tegu kontseptsiooniga, milles kultuur hõlmab kultuuripärandit – muusikat, kirjandust, kunsti jms. Teisalt mõistetakse kultuuri all antropoloogilist nähtust, seda, kuidas kogukond inimesi koos eksisteerib ning millistest traditsioonidest, normidest ja väärtushinnangutest seda tehes lähtub. Kultuuril on antropoloogilises mõistes neli tasandit, millest esimene eristab inimesed loomadest, teisel on määravaks rahvuslik kuuluvus, kus kultuur koos usu ja teiste väärtustega aitab inimestel teineteisega samastuda. Kolmandal tasandil tuleb mängu sugu, vanus, klass jms ning neljandal tasandil areneb välja kultuuriline teadlikkus, tänu millele suudab inimene ära tunda oma kultuuri eripärad ja nüansid, mille poolest kultuurid üksteisest erinevad (Juliane House 2002: 93). Siinkirjutaja nõustub Peeter Toropiga (2011: 28), kes väidab, et kultuur on üks põhjus, miks inimesed erinevaid olukordi isemoodi tajuvad. Mona Baker (1992: 8) toob välja, et esineb arvamusi, mille järgi aitab tõlkimine erinevaid kultuure üksteisele lähemale tuua ja suurendab nende vahelist mõistmist. Eelneva taustal tuleb aga meeles pidada, et kultuuri ei saa võtta absoluutsena, iga kultuuri siseselt esineb kindlasti teatud kõikumisi ja anomaaliaid.

Tõlketeooria on ajapikku teinud läbi võrdlemisi suure muutuse – kui tõlketeaduse algusaegadel oli tõlkimine eelkõige seotud lingvistikaga, siis 20. sajandi lõpust alates on tõlketeooria aina enam orienteeritud kultuurile (Snell Hornby 2006: 50). Torop (2011: 7) jagab levinud seisukohta, et tõlgitakse mitte keeli vaid kultuure; ta lisab, et tõlge on alati kultuurinähtus ja kultuur on alati tõlkeline. Tõlketeooria nagu teisedki teadusvaldkonnad on paratamatult üha rohkem kultuuriteooriaga põimunud. Ka tuntud Saksa tõlketeoreetik Hans J. Vermeer (1986) on rõhutanud, et tõlkimine ei ole pelgalt keeleküsimus, vaid kultuuridevaheline ülekanne, mis nõuab, et tõlkija oleks multikultuurne. Tõlkimine on kultuuri osa, sest aitab kultuuri analüüsi ja enesekirjeldamise abil mõtestada ning seeläbi luua kultuuri identiteeti (ibid.). Anne Langega (2008: 9) nõustudes esineb tekste, mille puhul tõlge muutub kultuuris sama oluliseks kui originaal, tasub vaid meenutada näiteks Piibli tõlkimise mõju kultuuriloo arengule. Huvitava filosoofilise mõtlemiskohana on Lange (ibid.) välja toonud ka asjaolu, et me sünnime just sellisesse maailma, milliseks ta meile on tõlgitud – suur osa meie kultuuriruumist on mõjutatud teistest keeltest ja kultuuridest tõlgitud tekstidest või nende puudumisest.

Kultuuride erinevus on üks põhjustest, miks tõlkimise käigus toimub paratamatult teabe kadu, mis võib ilmnedagi nii ületõlkimise (esitatakse rohkem teavet kui originaalis) kui alatõlkimise (tõlge on üldistav) käigus, niinimetatud kultuurilise kattumise puhul seda probleemi ei esine (Peter Newmark 1982: 7). Üldlevinud tõlkenorme silmas pidades võib öelda, et tõlkija ülesanne on anda tekst edasi nii, et sihtkeelses lugejas tekiks sama reaktsioon, mis lähtekeelses lugeja originaalteksti lugedes. See nõuab potentsiaalselt aga kultuurikonteksti kohandamist vastavalt eeldatavale lugejaskonnale.

Tõlke kohta kultuuris on käsitletud ka Theo Hermans (2010: 210), kelle sõnul on kultuurilised hierarhiad, mis allutavad tõlketeksti originaaltekstile, võrreldavad sugudevahelise diskrimineerimisega. Üldlevinud normide kohaselt on originaaltekst

primaarne ja tõlketekst sekundaarne, originaal on kunst ja selle tõlge õpitav ametioskus, originaallooming on vaba, tõlge aga kammitsetud (ibid.). Hermans pakub mõtlemisainet ka tõlkija hindamise kohta ühiskonnas – võib nõustuda, et tõlkija jääb tihti autori varju, tema panust teose lugejateni toomisel alahinnatakse, hoolimata sellest, et ta on selles protsessis äärmiselt vajalik lüli. Hermans nendib, et taoline suhtumine on seotud kindlas kultuuris teatud ajal kehtivate normidega. Tõlkija kohalolu küsimust avatakse põhjalikumalt punktis 2.4.

2.2 Kultuurispetsiifika: mõiste ja termin

Liialdamata võib väita, et igas kultuuris esineb fenomene, mis on iseloomulikud vaid sellele kultuurile või mis on levinud vaid teatud kultuuriruumis. Selliseid nähtusi mõistetakse tihtipeale kultuurispetsiifika all ning enamasti hõlmab see mõiste ajaloolisi, sotsiaalseid või geograafilisi nähtuseid ja objekte (Lange 2008: 36), kuid kultuurispetsiifika alla võib kuuluda ka näiteks mõni teatud toit või muu iseärasus (Baker 1992: 21). Üldjuhul on need nähtused kultuuriga nii tihedalt seotud, et teiste kultuuride esindajatel on raske neid täielikult mõista ning, mis käesoleva magistritöö jaoks veelgi tähtsam, sõnadega tähistada ja edasi anda. Tõlketeaduslikes käsitlustes viidatakse tekkinud olukorrale terminiga nullekvivalents, mis tähendab, et sihtkeeles ei ole olemas sõna lähtekeelse mõiste tähistamiseks (Baker 1992: 20). Tekib vastuolu, mis on ka kultuurianalüüsi üheks keskseks probleemiks: nimelt kuidas suhtuda oma ja võõra kirjelduse vahel (Torop 2011: 29). Tõlketeeoriasse üle kantuna esitab see vastuolu küsimuse: kuidas anda edasi seda, mille jaoks puudub keeles sõna või mis jääb ka mõiste tasandil tabamatuks. Javier Franco Aixelá (1996: 58) pakub välja võimaluse määratleda kultuurispetsiifilisi elemente kui üksusi, mille funktsioon ja konnotatsioonid lähtekeeles osutuvad sihtkeelde tõlkimisel problemaatiliseks, eelkõige põhjusel, et sihtkeeles puudub

vastav üksus või lähtekeele üksus omab sihtkultuuriruumis oluliselt teistsugust staatust. Tõlkimise seisukohalt on see teema intrigeeriv, eelkõige kui vaadata erinevate tõlkijate lahendusi kultuurispetsiifika esitatavatele probleemidele, nagu näiteks sihtkeelsele lugejale lähtekultuuri nüansside arusaadavaks tegemine või kultuurilise koloriidi säilitamine sobival määral.

Rääkides kultuurispetsiifikast ja selle tõlkimisest on tõlketeoorias kasutatud mitmeid erinevaid termineid. Levinuim nendest on reaal, mille tõi tõlketeooriasse bulgaarlasest tõlketeoreetik Sider Florin (1993: 123) ning mida kasutavad näiteks ka Lehtsalu ja Liiv (1972). Siinkirjutaja eelistab aga terminit *kultuurispetsiifiline element* (Baker 1992, Aixelá 1996, Nord 2005). Kultuurispetsiifiliste elementide edasiandmiseks on tõlkijal mitmeid variante, mida aitab iseloomustada tõlkemeetodite kategoriseerimine. Järgmises punktis tutvustatakse antud töö jaoks relevantsemaid tõlkemeetodeid.

2.3 Kultuurispetsiifika tõlkemeetodid

Mitmed tõlketeoreetikud (nt Aixelá (1996)) ja praktikud väidavad, et tõlkemeetodite valik on alateadvuslik, põhinedes tõlkija intuitsioonil, ning et tõlkemeetodite sõnastamine on tõlkijate hulgas pigem harvaesinev tendents. Loomulikult peab arvesse võtma tõlkijate erinevust – tõlkeprotsess varieerub erinevate inimeste puhul ning selles küsimuses on raske üht kindlat seisukohta „õigeks” pidada. Kindlasti leidub tõlkijaid, kes töötavad tuginedes eelkõige oma sisetundele ja vaistule, teised leiavad abi tõlkenormide teadvustamisest ja väljakujunenud tõlketavadest. Näiteks Baker (1992: 2) usub, et tõlketeoreetiliste teadmiste omandamine võib aidata tõlkijal teha oma tööd enesekindlamalt ja ebatavaliste olukordadega paremini toime tulla, sest tõlkija teab, et tema otsused ei põhine vaid aimdustel. Enamasti esineb nende kahe lähenemise vahel palju

ühist pinda ja põimumist, rolli mängivad suuremal või vähemal määral nii teoreetilised baasteadmised kui ka niinimetatud tõlkijavaist.

Toropi (1999: 48) järgi koosneb tõlkeprotsess teoreetiliselt kahest osast, analüüsist ja sünteesist, mis tähendab, et tõlkeprotsess kulgeb alati originaali ja tõlketeksti vahel. Originaalteksti analüüsitakse ja seejärel sünteesitakse lahtimõtestatud teave tõlketekstiks, kasutades teise keele ja kultuuri vahendeid (Torop 1989: 357). Seega võib öelda, et tõlkeprotsessi sünteesi osa moodustub erinevatest otsustest. Tõlkija peab oma töös alatasa kaaluma erinevaid variante ning eelistama üht teisele. See võib osutada võrdlemisi raskeks, sest enamasti on võimalusi mitmeid. Seega tekibki tõlkijal otsustamisel probleem, sest temalt nõutakse teatud valiku langetamist. Bakeri (1998: 57) järgi tulevad siinkohal mängu tõlkija deklaratiivsed teadmised (faktiteadmised) ja protseduurilised teadmised (oskusteadmised), mis aitavad tõlkijal tõlkeprobleemi lahendada. Tasub ka märkida, et tõlkimine sõltub tihti peale mitmetest omavahel seotud faktoritest ja nende koosmõjust.

Toropi (1989: 358) hinnangul võivad tõlkijale otsustusprotsessis abiks olla tõlkeprobleemide süstematiseerimise tulemusena välja kujunenud tõlkemeetodid, sest tõlkeprotsessi konkreetne kulg sõltub kindlate tõlkemeetodite rakendamisest. Samas peab nentima, et tõlkemeetoditest tulenevad lahendused ei pruugi alati ammendavad olla. Tõlketeoorias on püütud sõnastada tegureid, mis (kultuurispetsiifiliste elementide) tõlkemeetodite valimisel rolli mängivad, näiteks Newmark (1982) on oma käsitluses välja toonud järgmised tekstivälised tegurid:

- teksti eesmärk – tõlkija peab jääma truuks autorile ehk teksti eesmärk sihtkeeles peaks võimalusel jääma samaks, mis lähtekeeles;
- tõlkija eesmärk – kas tõlkija peab tähtsamaiks kultuurilise koloriidi säilitamist, lugejale mitmekülgse teabe esitamist, lugejas originaaliga võrdväärse reaktsiooni esile kutsumist;

- lugeja ja teksti omapära – tõlkija peab analüüsima, kas tõlketeksti lugeja on selles valdkonnas ekspert või puuduvad tal konkreetsed teadmised, arvesse peab võtma ka lugeja sugu, vanust, haridustaset, sotsiaalset tausta;
- teksti autoriteetsus ja kvaliteet – kui originaali autor on teatud valdkonnas lugupeetud ekspert, tuleb edasi anda tema mõtete iga nüanss, kui tekst on stiililiselt omapärane, tuleb erilist rõhku panna nende omaduste säilitamisele jne.

Antud magistritöö jaoks võib loetletud suhteliselt preskriptiivsetest teguritest välja tuua tõlkija eesmärgi, eelkõige just kultuurilise koloriidi edasiandmise määra valimisel. Samuti on relevantseks teguriks lugeja ja teksti eripäraga arvestamine, sest tõlke sihtrühmaks on siiski peamiselt lapsed, kelle teadmised teistest kultuuridest võivad olla piiratud. See paneb tõlkija olukorda, kus ta peab muuhulgas hindama, kui palju selgitavat teavet tõlkesse kaasata. Ka Christiane Nord (2005: 160) eristab tekstivälise faktoritena autorit ja lugejat, autori eesmärki, teksti funktsiooni ja motiivi, aja ja koha aspekti. Oma tekstianalüüsi mudelis toob Nord välja ka järgmised tekstisisesed faktorid:

- teksti peamine teema ja selle kajastumine teksti pealkirjas;
- teksti sisu ja selle olulisus lugeja jaoks;
- lugeja taustteadmised;
- teksti ülesehitus, mis aitab kaasa teksti mõistmisele;
- mitteverbaalsed elemendid, nagu näiteks teksti paigutus, illustratsioonid jms;
- sõnavara, eelkõige seotud sihtteksti pärisnimede ja kultuurispetsiifiliste viidete tõlkimisega või adapteerimisega (ibid: 244-5).

Kultuurispetsiifika tõlkimine võib seega osutada küllaltki problemaatiliseks ja esitab tõlkijale kindlasti väljakutse. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimiseks on välja pakutud konkreetseid tõlkemeetodeid, kuid tõlkeprotsessi suunavad kindlasti ka eelnevalt nimetatud tekstivälised tegurid.

Eri tõlketeoreetikute töösse süvenedes on selge, et analüüsitava materjali on olenemata valdkonnast igal juhul vaja süstematiseerida ning seda aitab teha tõlkemeetodite kategoriseerimine. Põhjusel, et tõlkemeetodi valik sõltub aga suurel määral konkreetsest tõlkeprobleemist, tuleks siinkohal täpsustada ka viimase olemust. Tõlkeprobleem on üldine raskus teatud mõiste, termini, sõna ülekandmisel ühest keelest teise, nendega seisavad silmitsi kõik tõlkijad olenemata kogemustest või oskustest. Nord (2005: 167) jagab tõlkeprobleemid nelja peamisesse kategooriasse:

- pragmaatilised tõlkeprobleemid,
- konventsioonipõhised tõlkeprobleemid,
- lingvistilised tõlkeprobleemid,
- tekstispetsiifilised tõlkeprobleemid.

Antud magistr töö peamist fookust arvestades võib eraldi välja tuua esimese neist. Pragmatiliste tõlkeprobleemide puhul tuleb tähelepanu pöörata kõigepealt teksti funktsioonile – kuidas suhestuvad lähtekeele lugejad ja sihtkeele lugejad, mis on lähtekeelse teksti peamine eesmärk võrreldes tõlke ehk sihtkeelse teksti eesmärgiga (ibid: 175). Lastekirjanduse tõlkimise puhul saab seega samuti rääkida asjaolust, et kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine ja sealjuures esinevad probleemid sõltuvad suuresti konkreetsetest siht- ja lähtekultuuridest, mis muudab antud küsimuses üldistavate järelduste tegemise keeruliseks.

Nagu mainitud, on tõlkijal kultuurispetsiifika edasiandmisest tulenevate tõlkeprobleemide lahendamisel mitmeid valikuid, mida võib iseloomustada kultuurispetsiifiliste elementide tõlkemeetodite kategoriseerimisega. Tähelepanuväärsemaid lahendusi on pakkunud Vinay ja Darbelnet, Peter Newmark ning Vlahhov ja Florin, kelle meetodeid on paljud antud teemavaldkonna uurimisel aluseks võtnud ning mis seetõttu väärivad siinkohal ka tutvustamist. Lisaks peab siinkirjutaja

huvitavaks ja relevantseks ka Javier Franco Aixelá ja Eirlys E. Daviese teemakäsitlusi. Lastekirjanduse ja selles esineva kultuurispetsiifika tõlkimist on uurinud Göte Klingberg. Samas peab siinkohal etteruttavalt mainima, et kõiki nende teoreetikute väljapakutud meetodeid käesolevas magistritöös ei kasutata, tutvustamise eesmärgiks on pigem valdkonnast laiem ja mitmetahulisema taustapildi loomine. Samuti on teadlikult kõrvale jäetud Lawrence Venuti kodustava ja võõrapärastava tõlke dihhotoomiad, sest analüüs esitatakse lastekirjanduse eesmärkidest lähtuvalt.

2.3.1 Vinay ja Darbelnet

Kultuurispetsiifika tõlkemeetodite uurimisse on suure panuse andnud prantslased Vinay ja Darbelnet, kes avaldasid 1958. aastal oma võrdleva stilistika, mille aluseks oli prantsuse ja inglise keelsete tekstide võrdlus. Vinay ja Darbelnet analüüsisid teksti tõlkimisel kasutatud meetodeid ja keelte omapärade mõju tõlkeprotsessile. Tulemused peegeldasid tõlketooria üht põhilist vastasseisu – Vinay ja Darbelnet tõid välja kaks peamist tõlkestrateegiat, milleks on otsetõlge ja kaudne tõlge, või nagu nad ise väljendusid, *traduction directe* ja *traduction oblique*. Samuti määratlesid Vinay ja Darbelnet mõlema strateegia puhul põhiliselt kasutatavad tõlkemeetodid. Otsetõlke korral nimetavad autorid kolme peamist tõlkemeetodit, milleks on:

- laenamine, mis puhul lähtekeelne sõna võetakse otse sihtkeelde üle;
- kalka, mis on olemuselt laenamine, kuid mille puhul tuuakse sõnasõnaliselt otse sihtkeelde üle lähtekeelne väljend;
- sõnasõnaline tõlge, niinimetatud „tavaline” või „hea” tõlge, mida autorid teistele tõlkemeetoditele eelistavad (Vinay ja Darbelnet 1995: 31–32).

Vinay ja Darbelnet toovad oma arutlustes välja, et tõlkimisel tuleb ette olukordi, mil otsetõlge ei ole kultuuriliste konnotatsioonide või muude sarnaste probleemide tekkimise

tõttu võimalik. Sel juhul tuleks võtta kasutusele järgmised kaudse tõlke meetodid, milleks on

- transpositsioon, mispuhul vahetatakse lauseliikmeid jättes mõtte samas (näiteks tegusõna muutub tõlkimise käigus nimisõnaks);
- modulatsioon, kus muutub lähtekeelne vaatenurk, sest sõnasõnalise tõlke tulemus oleks lähtekeeles kummastav;
- ekvivalents, mis on kasulik eelkõige idioomide ja vanasõnade tõlkimisel, kus mõte jäetakse samas, kuid kasutatakse teist väljendit;
- adaptatsioon, mille puhul muudetakse või kohandatakse kultuurilist konnotatsiooni või viidet, mis näiteks esineb küll lähtekeeles, kuid pole sama efektiga sihtkeeles (ibid: 36–39).

Vinay ja Darbelnet rõhutavad, et on oluline eristada, kas tõlgitav tekst nõuab eespool nimetatud meetodite rakendamist või peegeldaks nende kasutus vaid tõlkija enda stiili.

2.3.2 Vlahhov ja Florin

Vlahhov ja Florin tutvustasid esimestena kultuurispetsiifika tõlkimiseks terminit reaali. Termin viitab tekstielementidele, millel on tugev kultuuriline konnotatsioon, ning mis võivad tõlkimisel raskusi tekitada, eelkõige põhjusel, et nende spetsiifilisuse tõttu ei ole neil tihti teises kultuuris ekvivalente (Florin 1993: 123). Antud magistritöö raames on nende tutvustatud mõiste olulise tähtsusega. Florin toonitab, et kultuuridevaheline tõlkimine ei ole täielikult võimalik, kuid esitab koostöös Vlahhoviga siiski selle poole püüdlemiseks järgmised meetodid:

- transkribeerimine (reaali ülekandmine lähtekeelde häälduse järgi) ja transliteerimine (reaali ülekandmine lähtekeelde täht-tähelt);

- tõlkimine ehk reaalide asendamine, mida saab teha kasutades neologisme nagu kalka (sõnaühendi tõlkimine komponentide kaupa) või poolkalka (sõnaühendi üks sõna tõlgitakse, teine transkribeeritakse). Võimalik on ka asendamine sihtkultuuri reaaliga, ligikaudne tõlge (kultuuriline konnotatsioon neutraliseeritakse üldistamise või selgituste abil) ja konteksti abil tõlkimine (reaali ei tõlgita, selle sisu avaldub kontekstis).

2.3.3 Peter Newmark

Tõlkemeetodite klassifikatsioonidest rääkides tasub mainida ka inglase Peter Newmarki (1916–2011) tegevust. Newmark on põhjalikult uurinud nii tõlkemeetodeid üldisemalt kui ka kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimist ning süstematiseerinud oma analüüsi tulemused. Newmarki (1982: 83) arvamuse kohaselt peaks kultuurispetsiifikat tõlkides enamasti püüdma elementi transkribeerida ning vajadusel lisama selgituse, et näidata välja austust erinevate kultuuride vastu. Ta on esitanud rea tõlkemeetodeid, millest mitmeid saab väga tõhusalt ka kultuurispetsiifika tõlkimiseks rakendada:

- ülekandmine (transferents) – laensõnad ja transkribeerimine;
- naturalisatsioon – lähtekeelsele sõnale antakse häälduse järgi sihtkeelne vorm;
- kultuuriline vaste – ligikaudne tõlge, lähtekeelne kultuurispetsiifiline termin asendatakse sihtkeelse kultuurispetsiifilise terminiga, võib olla nii funktsionaalse kui kirjeldava eesmärgiga;
- funktsionaalne vaste – neutraliseerib või üldistab lähtekeelset kultuurispetsiifilist elementi, Newmarki sõnul kõige õigem viis kultuurispetsiifilist elementi tõlkida;
- kirjeldav vaste – ligikaudne vaste, kultuurispetsiifilist elementi ei tõlgita, vaid kirjeldatakse selle funktsiooni või välimust;

- sünonüümia – sihtkeelne ligikaudne tõlge, kui täpset vastet ei eksisteeri ja sõna ei ole sisuliselt olulise tähendusega;
- *through translation* ehk sõnasõnaline tõlge või kalka;
- transpositsioon või nihe – sihtkeel ei võimalda grammatilisel tasandil täpset tõlget;
- modulatsioon – vaatepunkti muutus, näiteks eitav kõneviis, vastandid, aktiiv versus passiiv, abstraktne vs konkreetne jms;
- tunnustatud vaste – tõlkija peaks enamasti kasutama sihtkeeles tunnustatud vastet (esineb sõnaraamatutes);
- parafraas – teksti segmendi tähenduse võimendamine või kirjeldamine;
- märkused, lisandused, glossaarid – enamasti tunneb tõlkija vajadust teavet lisada kultuuriliste erinevuste või lingvistiliste nüansside selgitamiseks (2008: 81–93).

2.3.4 Javier Franco Aixelá

Märkimisväärse panuse kultuurispetsiifika tõlkimise uurimisse on andnud ka Javier Franco Aixelá, kelle teemakäsitlust on ka antud magistritöös oluliselt arvesse võetud. Oma lähenemises pakub Aixelá (1996: 61–64) välja 11 tõlkemeetodit kultuurispetsiifika edasiandmiseks. Siinkohal tuuakse välja valik antud töö jaoks relevantseimaist:

- kordamine – kasutatakse tihti toponüümide korral, säilitab kultuurispetsiifikat;
- ortograafiline kohandamine – peamiselt transkriptsioon ja transliteratsioon, enamasti rakendatakse juhtudel, kui tõlgitakse erinevaid tähesüsteeme;
- lingvistiline (mittekultuuriline) tõlge – kultuurispetsiifiline element kohandatakse sihtkeele ortograafiat silmas pidades;
- tekstiväline selgitus – esitatud kommentaaride, joonealuste märkuse vm abil;
- tekstisisene selgitus – kultuurispetsiifikat seletatakse teksti sees;
- sünonüümi kasutamine – element sõnastatakse ümber;

- piiritletud universaliseerimine – kultuurispetsiifilise element asendatakse sihtkultuuri vähem spetsiifilisema või tuntuma elemendiga;
- absoluutne universaliseerimine – kultuurilised konnotatsioonid kustutatakse;
- naturaliseerimine;
- kustutamine.

2.3.5 Eirlys E. Davies

Eelnevalt tutvustatud tõlketeoreetikud kuuluvad kindlasti klassikute hulka, kuid samas võib väita, et need seisukohad ja teooriad on välja kujunenud võrdlemisi pikka aega tagasi. Hiljutisemalt on oma käsitlust kultuurispetsiifika tõlkimisel tutvustanud Eirlys E. Davies, kelle lähenemine on siinkirjutaja hinnangul samuti tähelepanuväärne. Ajakirjas *The Translator* avaldatud artiklis „A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books” (2003) käsitleb Davies kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimist üleilmse edu saavutanud Harry Potteri lasteraamatute tõlgete taustal, pearõhu asetab Davies briti kultuuri elementide tõlkimisele teistesse maailma keeltesse ja kultuuridesse. Davies viitab oma artiklis ka antud magistritöös eelnevalt mainitud tunnustatud teoreetikutele, nagu Aixelá ja Newmark, kuid jääb mitmes aspektis nendega eriarvamusele. Kultuurispetsiifika tõlkimisel vaatleb Davies probleeme mikro- ja makrotasemel – mikrotase hõlmab tõlkijate individuaalseid otsuseid tõlkeprobleemide lahendamisel, makrotase keskendub kultuurispetsiifika tõlkimise üleilmsetele aspektidele. Sellest lähtuvalt on Davies välja pakkunud järgmised tõlkemeetodid:

- säilitamine (*preservation*) – sobiva tõlke puudumisel säilitatakse kultuurispetsiifiline element selle originaalkujul;

- lisamine (*addition*) – element säilitatakse küll originaalkujul, kuid lisatakse kas tekstisisene või -väline selgitus;
- väljajätt (*omission*) – problemaatiline kultuurispetsiifiline eemaldatakse tõlketekstist täielikult;
- globaliseerimine (*globalization*) – kultuurispetsiifiliste elementide asendamine üldisemate ja neutraalsemate mõistetega;
- lokaliseerimine (*localization*) – lähtekultuurispetsiifilise elemendi asendamine vastava sihtkultuuri elemendiga;
- muutmine (*transformations*) – kultuurispetsiifilise elemendi muutmine või moondamine vastavalt sihtkultuuri omadustele ja eelistustele;
- tekitamine (*creation*) – tõlkija lisab tõlketeksti kultuurispetsiifilise elemendi, mida seal eelnevalt ei olnud.

Daviese meetodid langevad suures osas kokku teiste tõlketeoreetikute tutvustatud meetoditega, mis näitab, et ka kaasaegsemad teemakäsitlused põhinevad siiski juba juurdunud tõlketeoreetilistel alustel. Antud magistritöö raames on Daviese meetoditevalik relevantne põhjusel, et see on välja töötatud peamiselt just lastekirjanduse tõlkimist silmas pidades. Lisaks eelnevatele on lastekirjanduse tõlkimise puhul võimalik välja tuua veel tõlkemeetodeid.

2.3.6 Lastekirjanduse tõlkimise meetodid

Klingberg on nimetanud üheks olulisimaks lastekirjanduse tõlkimise meetodiks adapteerimist (2008: 12), mis sisuliselt tähendab, et tekstid, mis algselt ei ole lastele suunatud, on ümber tehtud nii, et need oleksid lastele lugemiseks sobilikud. Shavit (1981: 113) väidab, et laste jaoks adapteerimine leiab peamiselt aset kahel põhjusel. Esiteks, et muuta tekst lastele sobivaks ja kasulikuks, nii et see vastaks nõutele, mille ühiskond on

lasteraamatutele seadnud. Teise põhjusena toob Shavit välja lasteraamatu sisu, tegelaskujude ja keele kohandamise vastavalt lapse lugemisoskusele ja tekstist arusaamise tasemele. Kuigi need põhjendused adapteerimise kasutamisele võivad tunduda mõistlikud, juhib Klingberg (2008: 13) tähelepanu ka aspektidele, mida adapteerimisele ette on heidetud. Nendest ehk peamine on adapteerimisega kaasnev assotsiatsioon, nagu seisaks lastekirjandus kuidagi teistest kirjandusžanritest madalamal ning vajaks lihtsustamist, kuigi Klingbergi sõnul see alati nii ei ole.

Ka teised tõlketeoreetikud on adapteerimisse suhtunud mitmeti. Näiteks Torben Weinreich (1978: 155) ei soovita adapteerimist kasutada teoste puhul, milles esineb tugevalt markeeritud kultuuriline miljöö. Samas teostes, milles tegeletakse üleilmse eluoluga ja kultuuriline spetsiifika jääb tagaplaanile, on adapteerimine tema hinnangul lubatud (ibid.). Eri kultuuridele omase spetsiifika puutumata jätmine tõlgetes on valdavalt eelistatud lähenemine, sest see pakub lapsele võimaluse enesearenduseks ja laiendab tema maailmapilti. Katharina Reiss (2000: 103) on seisukohal, et adapteerimist tuleks kasutada eelkõige algselt täiskasvanud lugejale suunatud teoste kohandamisel laste jaoks. Samas leiab Reiss (ibid.), et tervete teoste adapteerimise korral ei saa enam rääkida teose tõlkest selle mõiste levinud tähenduses, kuigi tõlkeprotsess võib olla adapteerimise üheks osaks. Maria Nikolajeva (1996: 28) arvab samuti, et lastekirjanduse tõlkimise puhul ei ole ümberjutustuses või adapteerimises midagi halba, kui lugejatele antakse samaväärne emotsioon originaalteksti lugejatega; seega on tema käsitluse kohaselt väikesed kõrvalekalded originaaltekstist mitte ainult lubatud, vaid mõnikord isegi vajalikud.

Esineb aga ka arvamus, mis adapteerimisele tervenisti vastu seisavad. Näiteks Shavit (1986: 126) mõistab adapteerimise hukka, sest leiab, et nii muutub tekst ideoloogiliseks vahendiks, millega last mõjutada. Oittineni (2000: 82) järgi on lastekirjanduse autorid juba nii või teisiti kirjutamisel sihtrühma arvesse võtnud ning seega

ei ole tõlkijal vaja teha enam muud, kui lihtsalt tõlkida. Lisaks juhib ta tähelepanu asjaolule, et enamasti peetakse adaptatsioone kõrvalekalleteks originaaltekstist (ibid: 6), samas nentides, et kõrvalekaldeid sisaldab suuremal või vähemal määral iga tõlge. Ka käesolevas magistritöös analüüsitavast Charles Dickens'i teosest „Oliver Twist” on avaldatud eestikeelne adapteering Jana Linnarti tõlkes (2001).

Käesoleva töö kohapealt võib lastekirjanduse tõlkemeetodite juures eriti relevantseks pidada kultuurispetsiifikat puudutavat adapteerimist. Göte Klingberg (1986: 18) on antud teemat analüüsidest koostanud loetelu erinevatest kultuurikonteksti adapteerimise meetoditest. Nendeks on:

- selgituse lisamine – kultuurispetsiifiline element säilitatakse, kuid lisatakse tekstisisene selgitus;
- ümbersõnastamine – kultuurispetsiifiline element kaotatakse ja asendatakse selgitusega;
- selgitav tõlge – kultuurispetsiifiline element asendatakse elemendi funktsiooni kirjeldusega;
- tekstiväline selgitav tõlge – kultuurispetsiifilise elemendi selgitus esitatakse joonealuses märkuses, eessõnas, lisa vms;
- sihtkultuuri vastega asendamine;
- sihtkultuuri ligikaudse vastega asendamine;
- lihtsustamine – teose sisu kohandatakse vastavalt lugeja omadustele, tihtipeale eemaldatakse mitmetimõistetavus;
- väljajätt;
- lokaliseerimine – teose tegevustik tuuakse üle keskkonda, mis on lugejale tuttav.

Tasub toonitada, et antud meetodid ei ole lastekirjanduse tõlkimise puhul kohustuslikud, vaid kasutusel juhul, kui tõlkija peab vajalikuks kultuurikonteksti

kohandada. Lisaks adapteerimisele võib lastekirjanduse tõlkimisest rääkides välja tuua ka moderniseerimise, nn teksti puhastamise ja lühendamise. Klingbergi (1978: 87) sõnul on teksti puhastamine ja mõningal määral ka moderniseerimine meetodid, mis on vastuolus lastekirjanduse tõlkimise eesmärkidega. Selle väitega laias laastus nõustudes tutvustatakse neid siinkohal võrdlemisi põgusalt.

Moderniseerimine hõlmab endas peamiselt vananenud keelekasutuse asendamist tänapäevasega, samuti võib see meetod puudutada olustiku iganenud elemente, mis lapsele selgitusteta arusaamatuks jääksid. Teksti puhastamise (Klingberg 2008: 15) all peetakse silmas eelkõige sihtkultuuri lugejate moraalsete ja sotsiaalsete väärtustega arvestamist. Olulise nüansina lähtub see meetod sihtkultuuri täiskasvanud lugejate tõekspidamistest, sest just nemad määravad vahendajatena lastekirjanduse teoste jaoks sobiliku sisu. Peamiselt eemaldatakse teksti puhastamise käigus sihtkultuuris esinevad tabuteemad, ebakorrektsed vihjed ja ka näiteks halvad kombed. Reiss (2000: 105) toob välja, et niinimetatud puhastamine on seotud eelkõige religioossete, poliitiliste või moraalsete väärtustega.

Teksti lühendamine esineb juhtudel, mil algselt täiskasvanutele suunatud teosest tehakse „lasteversioon” või kui olemasoleva lasteraamatu mahtu kärbitakse nn lühendatud versiooni kujule. Enamasti lühendatakse teoseid eesmärgiga esitada teos mahus, mis teatud vanuses lastele vastivõetav oleks. Ka eelnevalt mainitud „Oliver Twisti” adapteeringu puhul võib põhimõtteliselt rääkida selle meetodi kasutamisest – ajapikku lastekirjanduse klassikaks kujunenud teosest tehti mahult lühem ja selgemalt lastele suunatud variant.

Loetletud kultuurispetsiifiliste elementide tõlkemeetodite põhjal võiks eeldada, et viimased on sama selgepiirilisel rakendatavad ka tõlkepraktikas. Reaalse tõlkeprotsessi käigus aga meetodeid tihtipeale kombineeritakse ja kohandatakse sõltuvalt konkreetsest tekstist. Eelnevalt tutvustatud kultuurispetsiifika tõlkemeetodide rakendamisel muudab

tõlkija end paratamatult osaks tõlketekstist. Meetodite valik ja kasutamise määr peegeldab tõlkija kohaolekut, millest tulenevalt arutletakse järgmises punktis tõlkija nähtavuse üle.

2.4 Tõlkija kohalolu

Cees Kosteriga on tabavalt märkinud, et tõlge on kummaline fenomen: ühest küljest on tegu iseseisva tekstiga, mis oma kultuuriruumis funktsioneerib nagu iga teine tekst, teisest küljest on ta aga mingil määral tuletis, teise teksti reproduktsioon. Tegemine on omamoodi hübriidiga, tõlgitud tekst on samaaegselt nii teise teksti representatsioon kui ka iseseisev tekst (2002: 25). Tõlkija peab paratamatult üht määratlust teisele eelistama ning otsustama, kas keskendub olemasolevast tekstist teises keeles duplikaadi või omaette seisva teksti loomisele. Antud küsimust uurinud Theo Hermans (2002: 10) seisukohaga nõustudes võib nentida, et tõlkija jääb alatasa varju, sest ei esine oma mõtete ja ideedega, vaid vahendab kellegi teise, tihtipeale nimekama, sõnu. Samas ei pruugi mainitud märkamatus kõigi tekstitüüpide puhul negatiivne olla. Erinevad tekstitüübid nõuavad tõlkijalt ka vastavalt erinevaid lahendusi, milles tõlkija kohalolu võib suuresti varieeruda, ning see asjaolu on eriti relevantne ka lastekirjanduse tõlkimise puhul.

Täiskasvanud lugejat silmas pidades võib väita, et tõlkija kohaolu arvestamine on suures osas just lugeja valik, kes lugemisprotsessi käigus otsustab, kas tegu on iseseisva teksti või tõlkega. Laste puhul ei saa aga seda väidet kehtivaks pidada, sest nemad originaaltekstil ja tõlkel enamasti selgelt vahet ei tee. Tõlkija võib oma kohalolu küll toonitada paratekstuaalsete kommentaaridega, mida mitmed eespool käsitletud teoreetikud on ka kultuurispetsiifika tõlkemeetodina välja pakkunud. Hermansi (2002: 11) väitel „rikub” kommentaaride puhul tõlkija ise lugemiskogemuse sujuvuse, kuid enamasti on sellistel otsustel mõjuv põhjus, kui tekstides esineb aspekte, mida on terviku mõistmiseks tarvis lugejale täpsemalt selgitada. Tihtipeale on need ajaloolise või päevakajalise

konnotatsiooniga lähtekultuuri aspektid ning autori sõnumi täpseks edastamiseks võib tõlkijal seega tekkida vajadus kasutada lisamärkusi.

Tõlkija nähtavuse teemat uuris juba ka tõlketeoreetik Anton Popović, kelle arvates peaks tõlkija lisaks originaaltekstiga samastumisele võtma endale vabaduse teha muutusi ja olla iseseisev, juhul, kui see iseseisvus teenib originaalteksti huve orgaanilise tõlketeksti loomisel (1970: 80). Popovići mõttest jääb kõlama just orgaanilisuse idee ning see avab diskussiooni tõlkija nähtavuse või nähtamatuse teemadel – millisel juhul on tulemuseks kõige „elavam” ja „elujõulisem” tekst? Lastekirjanduse tõlkimise puhul on see küsimus samuti vägagi teemakohane, sest lapsealisele lugejale on teksti orgaanika, kaasahaaravus ja sujuvus kahtlemata olulised. On üldlevinud seisukoht, et tõlgitud tekst võiks tunduda loomulik ehk selline, nagu teda polekski tõlgitud. Näiteks Lawrence Venuti (2002: 1) sõnul on tõlgitud tekst olenemata žanrist aktsepteeritav siis, kui teda on võimalik katkestamatult lugeda, kui puuduvad lingvistilised või keelelised iseärasused, mis läbipaistvust vähendaksid. Venuti toob samuti välja arvamuse, et mida loetavam ja voolavam on tõlge, seda nähtamatam on olnud tõlkija, mis omakorda viitab asjaolule, et „hea” tõlke puhul on tõlkija sekkumist tekstis võimalikult minimaalselt tunda. Käesolev magistritöö ei tegele aga tõlgete hindamisega, eesmärgiks on keskenduda erinevatele lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetodite analüüsile, seega hõlmatakse töösse ka need meetodid, mille rakendamise tulemusel on tõlkija kohalolu tõlketekstis markeeritud.

2.5 Kategoriseerimine käesolevas magistritöös

Valikuid ja esinevaid probleemkohti kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel aitab selgemalt määratleda ja kirjeldada kategoriseerimine, mille kasutamise eesmärgiks on esitada analüüsitavates tõlgetes esinevate elementide kontsentreeritud võrdlus. Seejuures on oluline rõhutada, et valdavalt esineb tõlkeprotsessis eri meetodite kombineerimist.

Üldiselt loodab magistritöö autor, et siinne tõlkemeetodite jaotus aitab võrreldavates kultuurispetsiifilistes elementides paremini orienteeruda ja võimalikke probleemkohti tajuda.

Tõlkemeetodite kategoriseerimine põhineb eelkõige tõlketeoorias käsitletud tõlkemeetoditest ning ka sellest, milliseid meetodeid esineb analüüsitavales tõlgetes kõige selgemalt, et võimaldada meetodite illustreerimine empiiriliste näidetega. Eesmärgiks ei ole suruda kõigi kultuurispetsiifiliste elementide tõlkeid kindlatesse raamidesse, vaid võrrelda tõlkijate lahendusi kultuurispetsiifika tõlkimisel ja seda, mil määral on tõlkijad end tõlketekstis nähtavaks muutnud. Kategoriseerimise aluseks on võetud eespool kirjeldatud Newmarki, Florini ja Vlahhovi, Vinay ja Darbelnet' ja Javier Franco Aixelá kultuurispetsiifika tõlkemeetodid. Olulisel kohal on ka Klingbergi kultuurikonteksti adapteerimise meetodid ja Daviese lastekirjanduse kultuurispetsiifika teemakäsitus. Kollektiivselt on neil teoreetikutel meetodeid üpris palju, seega on siinkirjutaja teinud neist teatud valiku, mis põhineb enamasti eri teoreetikute meetodite kokkulangevusel ja nende relevantsusel analüüsitavate tõlgete jaoks.

Seega käsitletakse käesolevas magistritöös lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika puhul järgmisi tõlkemeetodeid¹:

- pärisnimede tõlkimise meetodid,
- kalka ehk sõnasõnaline tõlge,
 - poolkalka,
- laensõnad,
 - raha- ja mõõtühikute tõlkimise strateegiad,
 - kõnetlussõnade tõlkimise strateegiad,

¹ Tõlkemeetodite kategoriseerimisel on arvesse võetud ka Karen Schmidti magistritöös (2011) esitatud tõlkemeetodite süsteemi.

- ligikaudne vaste,
 - üldistamine,
 - neutraliseerimine,
- parafraas,
- tekstivälised ja -sisesed selgitused,
- lähtekultuuri eneseleviitamise tõlkimine.

Järgmises peatükis esitatakse lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetodite analüüs romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke võrdluse näitel. Peamiseks eesmärgiks on tuvastada, milliseid tõlkemeetodeid on tõlkijad kultuurispetsiifiliste elementide korral rakendanud ning kas ja kuidas need valikud haakuvad lastekirjanduse tõlkimise laiemate eesmärkidega. Lisaks analüüsitakse, mil määral peegeldub tõlkemeetodite ja -lahenduste valikus tõlkijate kohalolu tõlketekstides.

3 KASUTATUD TÕLKEMEETODID JA TÕLGETE VÕRDLUS

Peatükis vaadeldakse põhjalikult kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimiseks kasutatud tõlkemeetodeid ja võrreldakse nende rakendamist Charles Dickensi romaani „Oliver Twist” kahes eestikeelses tõlkes, kusjuures tähelepanu pööratakse meetodite haakumisele lastekirjanduse tõlkimise laiemate eesmärkidega. Kultuurispetsiifilised elemendid esitatakse kõigepealt originaalkujul, seejärel on toodud Hans Freimanni 1923. aastal ilmunud tõlge, millele omakorda järgneb võrdluseks Koidu Reimi 1964. aasta tõlge. Siinkirjutaja on seisukohal, et teoste ajalist distantssi võib 21. sajandil võrdluse läbiviimiseks piisavaks pidada.

3.1 Pärisnimede tõlkimise meetodid

Aixelá (1996: 59) jagab pärisnimed kahte kategooriasse: nimed võivad olla nii konventsionaalsed (*conventional*) kui laetud (*loaded*). Konventsionaalsed nimed on tähenduseta ega sisalda eristavat teavet, nn laetud pärisnimed seevastu on suuremal või vähemal määral konnotatiivsed. Dickens on muuhulgas tuntud oma teose tegelastele mitmetähenduslike nimede andmise poolest (Hermans 2010: 203) ning need võivad tõlkijale potentsiaalselt suuri raskusi valmistada. Üldine tava on pärisnimesid mitte tõlkida, sest nende kuuluvus kultuurispetsiifiliste elementide hulka on tõlketeoorias põhjustanud võrdlemisi palju poleemikat. Erinevalt Aixelást ja Hermansist, kes peavad pärisnimesid kultuurispetsiifilisteks elementideks, on näiteks Newmark (1982: 70) arvamusel, et pärisnimed asuvad „väljaspool keeli”, olles seega tõlkimatud denotatiivsed keele elemendid, mis tõlkimist ei vaja. Kui piirduda pärisnimede kategooria analüüsimisel nii kitsa klassifikatsiooniga kui seda on isikunimed, on tema (ibid.) hinnangul õigustatud nimede ülekandmine lähtetekstist sihtteksti nende originaalkujul. Ka Aixelá (1996: 60) leiab, et konventsionaalsete nimede korral on tõlkepraktikas selgeks tendentsiks nimed

korrata, transkribeerida või translitereerida. Siiski eksisteerib tekste, milles esinevad konventsionaalseid nimesid on tavaks justnimelt tõlkida: esile võib tuua näiteks Piibli tegelaste nimed, mis on enamasti tõlgitud (nt John–Johannes, Joseph–Joosep) ja nii neid ka eestikeelses kultuuris kasutatakse (Lange 2008: 52). Laetud nimede puhul soovitab näiteks Newmark (1982: 71) konnotatsiooni selgitamist teisel, tekstivälisel kujul kas kommentaarides või näiteks tõlke järelsõnas.

Hermans (1988: 13–14) on esitanud rea võimalusi, kuidas pärisnimesid ühest keelest teise üle kanda. Nendest võib välja tuua järgmised:

- kopeerimine ehk nimi esitatakse sihtkeeles täpselt samal kujul kui lähtekeeles;
- transkribeerimine ehk nimi translitereeritakse või kohandatakse seda ortograafiliselt või fonoloogiliselt;
- tõlkimine juhul, kui pärisnimi omab lähtekeeles tähendust;
- väljajätt ehk sihttekstis esinev pärisnimi kustutatakse, seda ei tooda lähteteksti üle;
- lähtekeele pärisnime asendamine üldnimega sihtkeeles ja vastupidi;
- pärisnime lisamine lähteteksti.

Klingberg on isikunimed ja lemmikloomade nimed lugenud elementide hulka, mis võivad lastele suunatud kirjanduses vajada kultuurikontekstiga kohanmist. Siinkirjutaja on seisukohal, et konnotatiivsete pärisnimede tõlkimine või tõlkimata jätmine põhineb eelkõige tõlkija hinnangul, kes arvestab oma töös mitmete erinevate teguritega, sealhulgas tõlke sihtrühmaga, et jõuda sobivaima lahenduseni. Tõlkijal on samuti variant viia end kurssi sihtkeeles juba valminud tõlgetega, mis annab võimaluse juba tõlgitud nime järjepidavuse eesmärgil samamoodi tõlkida. Laste lugemiskogemuse seisukohalt võib nõustuda Langega (2008: 52), kelle sõnul on esmatähtis, et lugeja mõistaks, kellele või millele nimi viitab, ning konnotatiivse tähenduse tabamine on teisejärguline. Siinkirjutaja juhib tähelepanu asjaolule, et pea kõik isikunimed on võrreldavates tõlgetes esitatud kopeerimise teel. Isikunimede

tõlkimine on tõlgetes seega läbivalt harvaesinev valik ja järgnevate tõlgete puhul on tegu pigem eranditega.

- 1 He was better known for the sobriquet of “**The Artful Dodger**” (55)
1a ta olevat tuntud nime all “Kaval Vigurivänt” (86)
1b tuntakse teda Kavala Vigurivända nime all (67)
- 2 “It was the **Family Pet**, I tell you.” (227)
2a „Mina aga ütlen sulle, et see oli Perekonna Pailaps,” (285)
2b „Mina aga ütlen teile, et see oli hoopis Pesamuna,” (231)
- 3 that was done by **Conkey Chickweed** (226)
3a ja oli kindlasti Conkey Chickweedi töö (285)
3b seda tegi Pikknina Chickweed (231)
- 4 “**Bull’s-eye’s** gone home with Tom”, observed Sikes. (148)
4a „Sõnnisilma saatsin Tomiga ära”, tähendas Sikes. (195)
4b „Härjasilm läks Tomiga koju,” tähendas Sikes. (158)
- 5 “**Pincher!** Neptune! Come here, come here!” (204)
5a „Pincher! Neptun! Siia, siia!” (257)
5b „Nähvits, Neptun! Siia, siia!” (209)
- 6 **Susan**, take Oliver and them two brats upstairs and wash ‘em directly (6)
6a Susan, too üles Oliver ja need teised jõmpsikad ja pese kohe!” (26)
6b Susanna, vii Oliver ja need teised kaks jõmpsikat teisele korrusele (18)
- 7 the cold bits that were put by for **Trip** (27)
7a lihajäänuste kallale, mida isegi koer põlgas (54)
7b mõned Tripi jaoks kõrvale pandud külmad liharaasud (40)

Üldiselt nõustutakse, et hüüdnimed kuuluvad tõlkimisele, sest nad on enamasti eksplitsiitselt laetud ning nende konnotatiivne tähendus võib osutada oluliseks tegelaskuju mõistmisel. Ka siin analüüsitavates tõlgetes ilmneb, et tõlgiti vaid teose tegelasi mingil moel iseloomustavad hüüdnimed (elemendid 1–3). Näiteks hüüdnimi Nolly, mis lisateavet ei paku, esitati mõlemas tõlkes kopeerimise teel. Kaval Vigurivänt on teoses üks enimesinevaid tegelasi, kelle hüüdnimi väljendab selgelt tema isikuomadusi. Hüüdnime kopeerimine oleks lugeja eest varjanud tegelase mõistmiseks vajalikku teavet. Näidetes 2 ja 3 esitatud hüüdnimed ei kanna teose sisu raames erilist rolli, kuid nimed ise kannavad tähendust, seega peegeldub neis tõlkeotsustes Hermansi kolmas pärisnimede tõlkimise meetod ehk tõlkimine juhul, kui pärisnimi omab lähtekeeles tähendust. Elementide 4–7

puhul võib öelda, et tegu on isikunimedega ja nende korral on tõlkijad toiminud erinevalt. Elemendi 7a tõlkes on HF pärisnime asendanud sihtkeelse üldnimega, mis on taas kooskõlas kahe Hermansi pärisnimede tõlkimise meetodiga: pärisnime väljajätmine ja asendamine sihtkultuuri üldnimega. KR on aga kasutanud mitmeid pärisnimede tõlkimise meetodeid – nii kopeerimist (7b), tõlkimist (4b) kui ka sihtkeelse nime asendamist lähtekeelse vastega (5b). Nime Neptune tõlkimisel (5) ilmneb ka nime morfoloogiline kohandamine sihtkeelele. Kuigi tegu ei ole pärisnimega, on siinkohal on sobilik tuua veel üks näide kopeerimise kasutamisest tõlkemeetodina.

- 8 “**All right**,” (160)
- 8a “*All right*,” ütles ka Sikes. (207)
- 8b “Kõik on korras,” vastas tema kaaslane (169)

HF on inglisekeelse väljendi erandlikult esitanud tõlkes kopeerimise teel, KR on väljendi tõlkinud. Elemendi tõlge on huvitav, sest HF ei ole muudel juhtudel inglisekeelse dialoogi fragmente kopeerides edasi andnud. Elemendi tõlge markeerib lugeja jaoks asjaolu, et tegu on tõlkega ja viitab ka tõlkija kohalolule tõlketekstis.

Pärisnimed ja hüüdnimed võivad lastekirjanduse tõlkijale osutada võrdlemisi problemaatiliseks. Nimede algupärasele kujule jättes sõltub nende kujundlikkusest arusaamine tõlketeksti lugeja inglise keele valdamise tasemest, keeleoskamatule lugejale ei ütle võõrkeelsed nimed paraku midagi. Üritamiseks siiski ka sellisele lugejale nimedes sisalduvat teavet edasi anda, peaks tõlkija laskuma lõpututesse paratekstuaalsesse märkustesse või koostama tõlkele ees- või järelsõna või glossaari, mis vajalikke selgitusi võimaldaks. Siinkohal võib sobivaima lahenduseni jõuda aidata tõlke sihtgrupi ja selle omaduste analüüs – milline on lugejate inglise keele oskus, kas potentsiaalsete lugejate vanust arvestades võib eeldada, et paratekstuaalsed märkused täidavad oma eesmärgi, kas tõlketekst jõuab peamise sihtgrupini läbi vahendaja jms.

Dickensi tegelaste isikunimede sümboolsus ja tähenduslikud nüansid võivad nii tõlkijale kui ka inglise keelt mitteoskavale lugejale osutada üpriski keerukaks. Näiteid taolistest nimedest on lõputult, näiteks kannab üks põhilisi tegelasi perekonnanime *Bumble*, mis kattub tema koomiliselt kohmaka olekuga, maskuliinse hoiakuga proua perenimi on teoses sobivalt *Mann*, hapra neiu nimeks on Dickens valinud *Rose*, saamatud politseiuurijad on mitmetähenduslikult nimetatud vastavalt *Duff* ja *Blathers*, karmi ja õela kohtuniku nimi on härra *Fang*, üks küünilisemaid ja pessimistlikemaid härrasmehi kannab nime *Grimwig* jne. Siin võrreldavad tõlkijad on nende ja teiste analoogsete isikunimede puhul otsustanud toimida üldlevinud tõlkenormi kohaselt ning annavad isikunimed edasi kopeerides. On küsitav, kas nende nimede konnotatiivsed nüansid on teose ja selle karakterite mõistmisel eluliselt olulise tähtsusega, kuid on selge, et autori nimevalik ei ole olnud juhuslik, vaid kannab suuremat eesmärki, mis eestikeelsele lugejale, kelle inglise keele oskus on puudulik, tabamatuks jääb. Siinkirjutaja leiab, et kuigi nn laetud nimed annavad lugemiskogemusele palju juurde, oleks tõlkijate jaoks nimede tõlkimine Dickensi teose raames väga ambitsioonikas ettevõtmine. Lisaks võib antud tõlgete puhul tekkida küsimus järjepidavusega – lugejale võib jääda mõistmatuks, miks osad (laetud) nimed esitatakse eestikeelsena, samas kui teised on markeeritult võõrapärased ning see võib tekitada segadust teose kultuurilise tausta määratlemisel.

Lisaks isiku- ja hüüdnimedele moodustavad ühe suure pärisnimede kategooria kohanimed, mida enamasti samuti kopeeritakse (nt Oxford Street), kui just kohanimele sihtkeeles aktsepteeritud vastet välja kujunenud ei ole. Newmark (1988: 182) toob välja, et kui geograafilised nimed sisaldavad kas näiteks ajaloolist või muud kultuurilist konnotatsiooni, tuleks seda lugejale edasi anda. Samuti, kui kohanimi ei kajasta haldusüksust, tasuks geneeriline nimi selguse mõttes lisada (nt *the city of Viljandi* inglisekeelsele lugejale). Kui tõlkija kahtleb, kas pärisnime tõlkida või transkribeerida,

soovitab Newmark valida viimatinimetatud meetod. Samas tuleb arvestada ohuga, et kohanimede täielikult tõlkimata jätmine võib tekstist arusaamist oluliselt raskendada ja seega tasuks seda sõltuvalt kontekstist siiski kaaluda (Lange 2008: 54). Lastekirjanduse tõlketekstide peamist sihtrühma arvestades peaks tõlkija ideaalis hindama laste potentsiaalseid teadmisi nii inglise keelest kui konkreetsetest Inglismaa kohanimedest, praktikas võivad aga tõlkeotsuseid mõjutada ka teised tegurid, näiteks sihtkeele grammatilised nüansid vms.

Pärisnimede mahuka kategooria alla võib Newmarki järgi lugeda ka koolide, ülikoolide, asutuste, ajakirjandusväljaannete ja haiglate nimed ning kõnetlussõnad, nende elementide puhul kasutatud tõlkemeetodeid vaadeldakse lähemalt järgmistes punktides.

3.2 Kalka ehk sõnasõnaline tõlge

Seda tõlkemeetodit on tõlketeoreetikud nimetanud erinevalt: Vinay ja Darbelnet' ja Florini jaoks on tegu kalkaga, Newmark eelistab terminit sõnasõnaline tõlge. Lehtsalu ja Liiv (1972: 23) räägivad sõna või sõnaühendite tõlkimisest komponentide kaupa. Sisuliselt tähendab antud meetod kultuurispetsiifiliste liitsõnade või sõnaühendite sõnasõnalist tõlkimist, millega kaasneb ka tähenduse laenamine (ibid.). Seetõttu on kalkat ehk sõnasõnalist tõlget nimetatud ka tõlkelaenuks.

Newmark (1980: 70) on väitnud, et antud meetod on tõlkepraktikas üks olulisemaid. Ka käesoleva magistritöö raames analüüsitava materjali hulgast saab kalka kasutamise kohta mitmeid näiteid tuua, enamik neist on küll pärisnimede tõlked. Elementide 9–26 puhul näeme, et kultuurispetsiifilised kohanimed ja asutuste nimed on tõlgitud sõna-sõnalt. Sarnaselt eelmise punktiga on esimeses järjekorras toodud ära elemendid (9–14), mispuhul kultuurispetsiifiline aspekt on mõlemas tõlkes samamoodi

tõlgitud, seejärel elemendid (15–26), mispuhul tõlkijad on välja pakkunud erinevad variandid.

- 9 thence into **Little Saffron Hill** (55)
9a sealt Väikesele Sahvranimäele (86)
9b sealt Väikesele Safranimäele (67)
- 10 and down a place called **Mutton Hill** (69)
10a Lamba mäest alla (102)
10b nõndanimetatud Lambamäest alla (80)
- 11 there advanced towards London, by the **Great North Road** (317)
11a liikus Londoni poole Suurt Põhja maanteed mööda (391)
11b liikusid Suurt Põhja maanteed mööda Londoni poole (318)
- 12 Turning down **Sun Street** (152)
12a Pöördes läbi Päikese (199)
12b Pöördunud alla Päikese (161)
- 13 and **Crown Street** (152)
13a ja Krooni tänava (199)
13b ja Krooni tänavast (161)
- 14 and so into **Saffron Hill the Great** (55)
14a ja Suurele (86)
14b ja siis Suurele Safranimäele (67)
- 15 once called **Mill Pond** (381)
15a mida kunagi on nimetatud Veskitiigiks (467)
15b Kunagi kandis see Vabrikutiigi nimetust (381)
- 16 but known in the days of this story as **Folly Ditch** (381)
16a ent nüüd kutsuti kui Hull Kraav (467)
16b kuid selle jutustuse päevil kutsuti teda Narrikraaviks (382)
- 17 and on the same side of the bridge as **Saint Saviour's Church** (348)
17a Püha Önnistegija kiriku poolsel sillaküljel (428)
17b Püha Lunastaja kiriku kellatorn (348)
- 18 and can always be filled at high water by opening the sluices at the **Lead Mills** (381)
18a kui värvavad Tinaveski juures lahti on (467)
18b avada lüüsid tinavabriku juures (381)
- 19 he at length emerged on **Snow Hill** (184)
19a jõudis ta viimaks Lumisele Künkale (233)
19b jõudis ta lõpuks välja Lumemäele (190)
- 20 lying between **Gray's Inn Lane** and Smithfield (319)
20a mis asuvad Halli Kõrtsi tänava ja Smithfieldi vahel (394)
20b Gray's Inn Lane'i ja Smithfieldi vaheliste (320)
- 21 strode up the hill at **Highgate** (364)

- 21a astus Kõrge Värava juures asuvast künkast üles (446)
 21b sammus üles Highgate'i juures asuvast künkast (364)
- 22 towards the **West End** of London (298)
 22a Lääne-Londoni poole (371)
 22b Londoni West-Endi poole (300)
- 23 made along the remaining portion of the heath to the **fields at North End** (364)
 23a jõudis nõmme mööda Põhjapoolseile Väljadele (446)
 23b suundus üle nõmme North Endi väljadele (364)
- 24 traversing the hollow by the **Vale of Health** (364)
 24a läbi Tervise Oru juures asuva kuristiku (446)
 24b läbinud Health'i oru (364)
- 25 went his way down the **High Street** (15)
 25a sammus rahulikult oma teed Kõrgest tänavast alla (37)
 25b sammus piki Peatänavat (27)
- 26 unless he done the **River Company** every quarter (86)
 26a väljajätt (122)
 26b kui igas kvartalis pole Jõekompaniid petetud (96)

Esitatud näidete põhjal võib öelda, et tõlkijad on nende kohanimede tõlkimisel enamasti eelistanud nimede originaalkujule jätmisele sõnasõnalist tõlget. Erinevate lahendustena on KR jätnud elementide 20–23 korral kohanime tõlkimata, elemendi 24 tõlkes on KR kasutanud poolkalkat ja elemendi 25 puhul ligikaudset vastet. HF on elemendi 26 korral otsustanud väljajätku kasuks.

Arvestades, et tõlgete lugejad on peamiselt lapsed, on kohanimede tõlkimine mõistatav, sest kindlustab, et teose tegevuse jälgimiseks vajalik teave jõuab lugejani, samas tutvustab lugejale erinevaid geograafilisi paiku või ajaloolisi objekte. Taolist lahendust on kultuurispetsiifiliste kohanimede puhul pidanud võimalikuks ka Klingberg. Pärinime tõlkimisel kaob aga tekstist aspekt, mis võimaldab lapsel oma kultuuriteadmisi mitmekesistada. Probleem võib tekkida eelkõige elementide puhul, mis on üleilmselt rohkem tuntud, näiteks High Street (25), mille mõlemad tõlkijad on eesti keelde tõlkinud. Samuti on eriline assotsiatsioon Londoni West Endi (22) linnajaol või Highgate'il (21), mille HF on tõlkinud, KR aga mitte. Võib väita, et taoliste üldteada kohanimede

ülekanndmine kopeerimise teel aitab lapsel omandada teadmisi, mida ta saab ka rahvusvaheliselt kasutada näiteks Londonis viibides. Vähem oluliste kohanimedega, nagu juhuslike tänavanimedega (nt Sun Street (12) ja Crown Street (13)) kopeerimine ei ole sellest aspektist vaadeldes ehk nii määrav, kuigi tõlkimata jätmisel ei pruugi lugeja aru saada, kus tegevus toimub.

Kohanimed ei ole aga ainsad kultuurispetsiifilised elemendid, mille puhul on antud teose tõlgetes kasutatud sõnasõnalist tõlget. Alljärgnevad näited 27–32 illustreerivad, et meetodit võib rakendada ka teistsuguste kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimiseks ja kasutusvõimalused ei ole pärisnimede kategooriaga piiritletud.

27. committed by Mr. Fang to the **House of Correction** (90)
27a mõisteti mr. Fangi poolt üheks kuuks parandusmajja (127)
27b keda mister Fang oli karistanud ühekuulise kinnipidamisega parandusmajas (101)
- 28 as he drew **half-a-crown** from his waistcoat (179)
28a võttes äärmiselt pikaks veninud näoga jälle ühe poolekroonilise taskust (228)
28b kui ta vestitaskust poolekroonilise võttis (185)
- 29 for his father had kept a small **cookshop** (12)
29a sest ta isa pidas vanasti väikest söögipoodi (33)
29b sest ta ise oli varasemalt olnud väikese söögimaja omanik (24)
- 30 by the side of a **milestone** (50)
30a ühe miilisamba kõrvale (80)
30b ühe miilitulba kõrvale (62)
- 31 which Mr. Dawkins designated as “japaning his **trotter-cases**” (129)
31a millist tegevust mr. Dawkins nimetas “jooksurite lakkimiseks” (173)
31b mida mister Dawkins nimetas “jooksukastide lakkimiseks” (139)
- 32 where twenty or thirty other juvenile offenders against the **poor-laws** (4)
32a kus juba ennegi kaks- kuni kolmkümmend noort seaduserikkujat (24)
32b kus kaks- või kolmkümmend teist noort vaesteseaduste vastu eksijat (16)

Nagu pärisnimede puhulgi on mitmeosaline kultuurispetsiifiline element tõlgitud komponentide kaupa. Elemendid 27 ja 28 on tõlkijad sõnasõnaliselt identselt tõlkinud; elementide 29 ja 30 puhul on meetodit kasutatud küll funktsionaalselt ühtemoodi, kuid leksikaalselt on tehtud erinevad valikud. Elemendi 31 puhul on HF kasutanud ligikaudset vastet ja 32 puhul on HF sõnasõnalise tõlke asemel kasutanud kultuurispetsiifika

väljajätmist ehk teisisõnu üldistamist, mida on mitmed eespool tutvustatud teoreetikud, nagu Aixelá ja Davies, kultuurispetsiifika tõlkemeetodina nimetanud. KR on samad elemendid tõlkinud sõnasõnaliselt. Kui üldiselt ei ole nende elementide olulisus teose sisu mõistmisel või lugeja silmaringi laiendamisel siinkirjutaja arvates määrava tähtsusega, siis element 32 viitab Inglismaal ajalooliselt tähtsale seadusele, mille üldistamine tõlke käigus piirab oluliselt lugejani jõudvat väärtuslikku teavet Inglise ühiskonna ja ajaloo kohta.

3.2.1 Poolkalka

Kalka all tasub mainida ka sellist tõlkemeetodit nagu poolkalka, mille on tõlketeooriasse toonud eelkõige Florin. Poolkalka on meetod, mille puhul kultuurispetsiifilise sõnapaari üks komponent tõlgitakse, teine aga transkribeeritakse. Ka poolkalkat on „Oliver Twisti” tõlkimises kasutanud mõlemad tõlkijad eelkõige just pärisnimede puhul. Antud meetodit on kohanimede tõlkimisel võimalikuks pidanud ka Newmark (1982: 73), kui nime geneeriline komponent on läbipaistev (nt tänav, linn vms).

- 33 They crossed from the Angel into **St. John's Road** (55)
33a Nad läksid põiki üle nurga St. Johni tee (86)
33b “Ingli” juurest pöördusid nad St. Johni tee (67)
- 34 By the time they had turned into the **Bethnal Green Road** (152)
34a Nende jõudes Bethnal Greeni tee (198)
34b Selleks ajaks kui nad Bethnal Greeni maanteele jõudsid (161)
- 35 through **Exmouth Street** (55)
35a läbi Exmouthi tänava (86)
35b siis läbi Exmouth tänava (67)
- 36 When they came to **Chertsey Bridge** (233)
36a Jõudnud Chertsey sillale (293)
36b Jõudnud Chertsey sillani (238)
- 37 I will walk on **London Bridge** if I am alive (306)
37a ma jalutan Londoni sillal, kui veel olen elus (379)
37b jalutan ma Londoni sillal, kui olen elus (307)
- 38 Mr. Sikes struck, by way of **Chiswell Street**: (152)
38a mr. Sikes algas teed läbi Chiswell tänava (199)

- 38b keeras mister Sikes Chiswelli tänava kaudu (161)
- 39 in the **Borough of Southwark** (381)
- 39a selles linnaosas, mis kannab Southwarki aguli nime (467)
- 39b selles linnaosas, mis kannab Southwarki aguli nime (381)
- 40 stands **Jacob's Island** (381)
- 40a seisab Jakobi saar (467)
- 40b asub Jacobi saar (381)
- 41 and crossing **Finsbury Square** (152)
- 41a minnes üle Finsbury platsi (199)
- 41b ning läinud üle Finsbury väljaku (161)
- 42 and **Coppice Row** (55)
- 42a ja Coppice tee (86)
- 42b ja Coppice Row' (67)
- 43 Rose read the address, which was **Craven Street** (309)
- 43a Rose luges aadressi, mis oli Craven Street (382)
- 43b see oli Graveni (sic!) tänav (310)

Haldusüksustele viitavate pärisnimede (33–43) tõlkimisel on tõlkijad enamasti toiminud põhimõtte järgi, et eesti keelde tõlgitakse üksuse geneeriline liiginimi (*street*, *bridge*). Enamik kultuurispetsiifilisi nimesid on pärisnimedele omaselt tõlkimatud, seega moodustubki poolkalka tõlkimatust nimest ja tõlgitavast liiginimest. Tõlkijad on poolkalkat kasutanud valdavalt sarnaselt, erinevused ilmnevad elemendi 42 puhul, kus KR on kasutanud kopeerimist ning jätnud ka geneerilise liiginime tõlkimata, ja elemendi 43 puhul, kus on samamoodi toiminud HF. Elemendile 39 on mõlemad tõlkijad lisanud tekstisese selgituse. Poolkalka kasutamise kohta võib teha sarnased järeldusi, mida eelnevalt kalka puhul, seega ei hakata neid siinkohal kordama.

Võrreldes tõlkijate valikuid kalka ja poolkalka vahel konkreetses teoses esinevate kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisel võib peamise erinevusena välja tuua asjaolu, et KR on kasutanud rohkem kopeerimist (elemendid 20–24, 40, 42). HF rakendab tõlkemeetodina väljajätu (26, 32). Üldisemaid seaduspärasusi on keeruline välja tuua – näiteks on tõlkijad kasutanud poolkalkat Saint Johni maantee, mida oleks võinud tõlkida ka sõnasõnaliselt Püha Johannese maantee, samamoodi Coppice Row sõnasõnaliselt näiteks

Võsa tee. Samuti oleks võinud tõlkijad pärisnimed Crown Street või Snow Hill tõlkida poolkalkat kasutades ka kui Crowni tänav või Snow mägi, kuid nendel puhkudel on eestikeelne vaste antud tervele sõnapaarile.

Lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimise seisukohalt on siinkirjutaja arvamusel, et kohanime geneerilise komponendi tõlkimine soodustab tõlkest arusaamist ja aitab lugejal teose sisu paremini jälgida. Tsitaatsõnade suur sisaldus võib teose lapsele liialt raskestimõistetavaks muuta. Ka Klingbergi ja Daviese järgi võib lastekirjanduses geograafilisi nimesid kultuurikontekstile vastavalt kohandada, üks võimalus selleks on tekstisisesed selgitused, nagu näiteks elemendi 39 tõlgetes. Kokkuvõtlikult võib kalka ja poolkalka kasutamise kohta antud tõlgetes öelda, et HF tõlge on pärisnimede sõnasõnalise tõlkimisega panustanud rohkem teksti sujuvusse, samuti on HF kohalolu on tekstis nii markeeritum. KR on tõlkes rohkem elemente kopeerinud, mis viitab asjaolule, et tõlge on suunitluselt didaktilisem.

3.3 Laensõnad

Kultuurispetsiifikat võib tõlkida ka kasutades laensõnu, mis on lähtekeelest sihtkeele sõnavarasse üle võetud keelelemendid (Eesti keele käsiraamat 2007: 610) ja saanud vastavate mõistete peamiseks tähistamisviisiks (Lehtsalu ja Liiv 1972: 21). Laensõnad on häälduselt sarnased lähtekeelsete originaalsõnadega, kuid kirja pildis on kasutatud sihtkeelele omast transkriptsiooni. Üldjuhul leiab laensõnad sihtkeele sõnaraamatutest, seejuures tasub aga silmas pidada, et viimased kipuvad tavakäibes olevast keelest veidi maha jääma. Selle tõlkemeetodi asemel on tõlkijal ka teisi alternatiive – laensõna võib asendada kas parafraseeringuga või kasutada mõnd neutraliseerivat tõlkemetodit, jättes välja kultuurispetsiifilise omaduse ning kasutades sihtkeelset tavasõna.

Laensõnade kasuks räägib aga nende omadus illustreerida ja ilmestada teksti kultuurispetsiifikat justnimelt rõhutades.

- 44 “It’s **gin**.” (7)
44a “See on džinn.” (28)
44b “See on džinn.” (19)
- 45 as if they were a pair of **castanets** (223)
45a nagu oleksid need olnud paar kastanjette (281)
45b nagu oleksid need kastanjetid (228)
- 46 there was rare **cricket**-playing (239)
46a ja mõnikord mängiti ka kriketti (301)
46b mängiti mõnikord murul toredat kriketit (243)
- 47 in the finest **lord** (32)
47a nii peeneimais lordides (58)
47b kõige peenemas lordis (44)
- 48 and carried a smart **bamboo** cane under his arm (65)
48a ja hoidis peenikest pilliroo-keppi kaenla all (98)
48b ja kaenla all kandis ta uhket bambuskeppi (77)
- 49 he was enveloped in the old **calico** robes (3)
49a luitunud, samas ametis kollaseks muutunud sitsiräbalatega (23)
49b mähituna vanadesse kalingurmähkmetesse (15)
- 50 After tea she began to teach Oliver **cribbage** (94)
50a Teejoomise järel ta hakkas Oliverile õpetama cribbage-kaardimängu (131)
50b Pärast teejoomist hakkas ta Oliverile õpetama kribidžit (104)
- 51 all intent on a game of **whist** (178)
51a kõik hoolega ametis whistmänguga (227)
51b kõik hoolega ametis vistimänguga (185)

Laensõnade kasutust analüüsidest ilmneb, et ajaliselt hiljem ilmunud KR tõlkes on laensõnu kasutatud mõnevõrra rohkem. Varasemas HF tõlkes on teatud laensõnad tsitaatsõnu kasutades originaalkujule jäetud ning eestikeelsele lugejale selgitatakse neid teksisiseste vahendite abil (50a ja 51a). HF on laensõnade asemel samuti kasutanud neutraliseerimist (48a ja 49a). Kui võtta eelduseks, et sõnaraamatutes esinev teave kipub tavakäibes olevast keelekasutusest mõnevõrra maha jääma, on siinkohal uuritud nii 1925.–1937. a ilmunud „Eesti õigekeelsuse sõnaraamatut” kui ka 1933. aasta „Väikest õigekeelsus- sõnaraamatut”, et vaadata, kas need väljaanded kajastavad 1923. a ilmunud

HF tõlkes kasutatud laensõnu. Sama on tehtud ka KR 1964. a ilmunud tõlget silmas pidades, kui vajadusel uuriti 1960. a ja 1978. a õigekeelsussõnaraamatuid. 1927. a ega 1933. a sõnaraamatust sõna „džinn” ei leia, sõna lisati sõnaraamatusse 1960. aastal. „Kastanjett” on laensõna juba 1927. aastal, samuti „kriket”, „lord” (selgitus, et tiitel justnimelt Inglismaal), „bambus” ja „kalingur”. Sõna „kribidž” puudub nii 1927. a, 1933. a kui ka 2013. a õigekeelsussõnaraamatutest, sõna „vist” on õigekeelsussõnaraamatus teatud mängu tähenduses 1937. a alates. Seega ilmneb, et enamik siin toodud laensõnadest olid juba HF tõlke ilmumise ajal eesti keeles aktsepteeritud. Sõna „kribidž” puhul saab rääkida tsitaatsõna ortograafilisest mugandamisest.

Laensõnade kasutamine lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimisel panustab selgelt nii laste silmaringi kui sõnavara laiendamisse, mis kuulub ka lastekirjanduse tõlkimise eesmärkide hulka. Laensõnad rõhutavad kultuurispetsiifikat, nende asemel oleks tõlkijatel olnud variant kasutada kultuurikontekstiga kohandamise võtteid – kas näiteks parafraseeringut või neutraliseerimist. Laensõnadele on võimalik lisada ka tekstisiseseid või -väliseid selgitusi, lisamise määr sõltub aga taaskord laensõna spetsiifilisusest ja sellega väljendatava mõiste tuntuusest. Konkreetsete elementide puhul selgitas KR tekstiväliselt džinni ja kribidžit; HF lisas tekstisisese selgituse vistile ja kribidžile, bambuse ja kalinguri asendas HF sihtkultuuri levinud mõistetega ehk kasutas neutraliseerimist. KR tõlget võib taaskord seega mõnevõrra didaktilisemaks pidada.

3.3.1 Raha- ja mõõtühikute tõlkimise meetodid

Rahaühikud kuuluvad kahtlemata kultuurispetsiifiliste elementide hulka, nende tõlkimine on enamasti ühene – võõrtermin tuuakse lähtekeelest sihtkeelde üle. Paljud võõrad rahaühikud on saanud eesti keeles laensõnadeks, mille kirjpilt on ortograafiliselt kohandatud. Seega võib rahaühikute tõlkimise puhul rääkida eelmises punktis välja toodud

tendentsidest. Siinkohal on vajalik rõhutada, et nii raha- kui ka mõõtühikute puhul on tõlkevalikutest esitatud representatiivsed näited, konkreetsema esinemissageduse statistika koostamine jääb selle töö mahust välja.

- 52 “And notwithstanding an offered reward of ten **pound**” (12)
52a „Ja hoolimata avalikult väljakuulutatud kümnenaelasest tasust (28)
52b „Ja hoolimata kümnenaelasest vaevatasust” (19)
- 53 “Ten **shillings** too much,” said the gentleman in the white waistcoat. (17)
53a „Kümme šillingit on palju,” ütles valge vestiga härra (40)
53b „See kümme šillingit oleks isegi ülearune,” lisas valge vestiga härra. (29)
- 54 who received the culprits at and for the consideration of sevenpence-halfpenny (4)
54a kes sai seitse ja pool penni elatisraha iga väikese hinge kohta (24)
54b kes sai need üleastujad seitsme ja poole pennise tasu eest (16)
- 55 five **guineas** reward (123)
55a viis naela tasu (166)
55b viis gini vaevatasu (133)
- 56 “Not a **farthing** more,” was the form reply of Mr. Limbkins (17)
56a „Mitte penni rohkem,” oli mr. Limbkinsi kõikumatu vastus (40)
56b „Mitte krossigi rohkem,” oli mister Limbkinsi kindel vastus. (29)
- 57 and four **farthings** is received with joy (366)
57a ja ka neli veerandilist võtan rõõmuga vastu (449)
57b ja ka neli veerandilist võetakse rõõmuga vastu (366)

Konkreetseid näiteid võrreldes võib eeldada, et 1920ndate alguses olid Inglismaal peamiselt 19. sajandil kasutusel olnud rahaühikud eestikeelsele lugejale võrdlemisi tuttavad, vaid gini asemel on HF kasutanud tuntumat naela (55b). „Nael” on eesti keele õigekeelsussõnaraamatus esindatud küll juba 1930. aastal, kuid kas ka rahaühikuna, selle kohta märke puudub. „Penn” esineb 1930. a rahaühikuna, „šilling” 1933. a Inglise rahaühikuna, „gini” hõlmati eesti õigekeelsussõnaraamatusse 1960. a selgitusega, et tegu on Inglise kuldmündiga. *Farthing* on Inglise rahaühik väärtusega neljandik pennist, antud ühikule eesti keeles tunnustatud vastet ei ole. HF on tõlkinud elemendi parafraseeringu (57a) ja üldistamise (56a) abil, KR on kasutanud parafraseeringut (57b) või neutraliseerimist (56b).

Eri riikide rahaühikud kuuluvad teabe hulka, mis siinkirjutaja hinnangul rikastab lastest lugejate teadmisi ümbritsevast maailmast ning nende kohandamine sihtkultuuriga ei pea seetõttu tingimata tarvilikuks osutama. Kui eeldada, et „Oliver Twisti” tõlgete potentsiaalne lugeja on kooliealine laps, tundub rahaühikute asendamine näiteks eesti rahaühikutega asjatu. Samas võivad võõraste rahaühikute mõistmiseks mõningad selgitused vajalikuks osutada. Mõlemad tõlkijad on võimalusel eelistanud siiski laensõnade kasutamist, mistõttu võib väita, et selles aspektis täidavad tõlked didaktilist eesmärki.

Ka mõõtühikud kannavad endas tugevat kultuurilist konnotatsiooni ning sarnaselt rahaühikutega on suur enamus Inglise kultuuriruumi mõõtühikutest saanud eesti keeles laensõnadeks.

- 58 when he had two **ounces** and a quarter of bread (12)
58a mil anti veel leiba kaks ja veerand untsi sinna kõrvale (33)
58b mil ta sai peale selle veel kaks ja veerand untsi leiba (24)
- 59 about half a **foot** square (26)
59a millel oli pool ruutjalga põhjapinda (51)
59b mille pikkus ja laius oli umbes pool jalga (38)
- 60 by three **inches** deep (26)
60a ja kolm tolli kõrgust (51)
60b ja paksus kolm tolli (38)
- 61 to a branch-workhouse some three **miles** off (4)
61a kolm penikoormat eemal asuvasse haru-vaestemajja (24)
61b umbes kolm miili eemal asetsevasse haruvaestemajja (16)
- 62 and half a **pint** of oatmeal (167)
62a pool mõõtu jahu (215)
62b pool toopi kaerajahu (175)

Tõlkijad on mõõtühikute puhul toiminud sarnaselt, HF on erinevusena kasutanud miili puhul on ühikut penikoorem (61b). Mõõtühiku pint asemel on mõlemad tõlkijad kasutanud erinevaid ligikaudseid vasteid (62a ja 62b). HF tõlke ilmumise aja suhtes relevantseid eesti õigekeelsussõnaraamatuid selgub, et „unts” ja „toll” esinevad

mõõtühikuid tähistatavate laensõnadena esmakordselt 1933. aastal. „Miil” on sõnaraamatusse kaasatud 1927. aastal penikoorma tähenduses. Sõna „pint” mõõtühiku tähenduses puudub, sõna „jalg” ei ole 2013. aastani eesti õigekeelsussõnaraamatusse mõõtühikuna lisatud.

Mõõtühikute tõlkimisel ei ole laensõnade kasutamine aga ainus variant – ühikud võiks esitada ka eestikeelsele lugejale tuttavates ehk Eestis kasutusel olevas mõõtühikute süsteemis. Ka Klingberg on toonud mõõtühikud välja ühe kategooriana, mis tihtipeale kultuurikontekstiga kohandamist vajab. Lehtsalu ja Liiv (1972: 22) on samuti seisukohal, et Inglise keerukat mõõtühikute süsteemi on kohatu ilukirjandustõlkes muutmata kujul säilitada. See aga nõuaks tõlkijalt lisatööd mõõtühikute teisendamise näol, mille tulemusena võib teksti stiil oluliselt kannatada, sest tekib küsimus, kui täpselt on vaja antud koguseid ja pikkuseid esitada. Samas küsimuses on kõhklevad seisukohal ka Davies (2003: 74), kes nendib, et piinlikkuseni teisendatud mõõtühikud ei täida tekstis oma eesmärki. Käesolevas magistritöös analüüsitav „Oliver Twist” on ajapikku kujunenud lastekirjanduse teoseks, seega võib olla küsitav, kas tundmatute mõõtühikute kasutamine tekstis arvestab sihtrühma omadustega. Samas sarnaselt rahaühikutega pakuvad rahvusvaheliselt tuntud mõõtühikud lugejale lisateavet. Võimalikku probleemi võib aidata lahendada näiteks tõlkija kommentaaride kasutamine. Antud tõlgete puhul ei ole kumbki tõlkija otsustanud mõõtühikute süsteemi ümber teisendada ja pakuvad lugejale võimalusel võõrapäraseid ühikuid. Selline toimimisviis haakub lastekirjanduse tõlkimise didaktilise eesmärgiga.

3.3.2 Kõnetlussõnade tõlkimise meetodid

Dickensi romaani „Oliver Twist” oluliseks osaks on kahtlemata ka kõnetlussõnad. Viimased on kindlasti ka kultuuriliste iseärasuste üheks indikaatoriks, mis omakorda paneb

tõlkija taaskord valiku ette – kas jätta lähtetekstis kasutatud kõnetlussõnad ja tiitlid nende originaalkujule, asendada need sihtkultuuris aktsepteeritavate kõnetlussõnadega või need hoopiski välja jätta. Lehtsalu ja Liivi (1972: 20) järgi kantakse olustikulise värvingu säilitamiseks tavalisemad tiitlid ja nimede ees olevad kõnetussõnad sihtkeelde lihtsalt üle. Võib öelda, et sellest tõlkenormist on lähtunud ka KR tõlkes. Peamine Inglise kultuuriruumis kasutatav tiitel, mis esineb ka antud magistritöös uuritavas teoses, on *sir*, mida väljakujunenud tõlketava kohaselt tõlgitakse eesti keeles „sõõr” (õigekeelsussõnaraamatus alates aastast 1933). Tihti esineb ka tiitlit *lady*, mida võib tõlkida kui „leedi” või ka „emand”. „Master” ja „madam” on laensõnadena mõlemad õigekeelsussõnaraamatus 1933. aastast alates. Laensõnadest kõnetlussõnad „mister” ja „missis” kannavad tunduvalt rohkem kultuurilist värvingut kui eestikeelsed „härra” ja „proua”, mis on kultuuriliselt neutraalsed, kuid funktsioonilt samaväärsed vasted. Järgnevalt on toodud elemendid ja nende tõlked on taaskord representatiivsed.

- 63 “Walk in, **sir**” (6)
63a „Astuge sisse, sir” (26)
63b „Astuge sisse, sõõr” (18)
- 64 “**Lady**,” cried the girl, sinking on her knees (305)
64a „Preili,” nuttis tüdruk, langedes põlvili (378)
64b „Preili,” nuuksus neiu põlvili langedes (306)
- 65 “I don’t know, **ma’am**,” said Charlotte. (43)
65a „Ma ei tea, ma’am,” hädaldas Charlotte. (72)
65b „Ma ei tea, proua,” ütles Charlotte. (55)
- 66 **Master** Bates uttered an exclamation of amusement (83)
66a master Bates tõi kuuldavale lõbu ja head meelt avaldava hüüde (119)
66b tõi isand Bates kuuldavale lõbu ja heameelt väljendava hüüde (94)
- 67 it was directed to Harry Maylie, **Esquire** (243)
67a luges aadressilt „Harry Maylie, Esq” nime (305)
67b väljajätt (247)
- 68 “Wo-o!” said **Mr.** Gamfield to the donkey. (15)
68a „Tr-rr!” ütles mr. Gamfield eeslile. (37)
68b „Ptruu!” hüüdis mister Gamfield eeslile. (27)
- 69 “She shall,” said **Mrs.** Maylie. (252)

- 69a „See sündigu,” ütles mrs Maylie. (315)
69b „Ja kuulabki,” kinnitas missis Maylie. (256)

HF ja KR tõlkeid võrreldes selgub, et varem ilmunud tõlkes on HF jätnud tiitlid *sir*, *master* ja *Esq* kopeerimise abil originaalkujule, KR kasutab vastavalt aga laensõnu ja väljajätu. *Lady* on mõlemas tõlkes tõlgitud „preili” või „prouana”, laensõna „leedi” ei esine. *Mister* ja *missis* tõlkimiseks on nii HF kui ka KR kasutanud samu laensõnu, kuid HF enamasti rahvusvaheliste lühendite kujul. Seega on HF tõlkes kultuurispetsiifikat enam säilitatud ja tõlkija on markeeritumalt kohal; KR tõlkes on kultuurispetsiifikat rohkem kohandatud ja tõlkija kohalolu seega vähem märgatav.

Kokkuvõtlikult saab laensõnade kasutamisel lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimiseks öelda, et KR on laensõnu kasutanud selgelt rohkem. Seda saab ehk selgitada ajalise parameetriga, sest tõlge ilmus hiljem ning eesti keele sõnavara oli muutunud tõenäoliselt veidi mitmekesisemaks. HF on tekkinud tõlkeprobleemid lahendanud ühelt poolt tsitaatsõnadega, näiteks *cribbage*, *whist*, *sir* ja *madam* puhul. Teise võimalusena on HF rakendanud sihtkultuuriga kohandamist, kasutades tõlgetes Eesti kultuurile tuttavamaid sõnu, nagu „penikoorem” või „sits”. Eesmärk luua lugejale tuttavlik tekst võib tsitaatsõnade kasutamisel täitmata jääda, sest lugeja ei pruugi kohe teada nende sõnade hääldust või tähendust. KR-i tõlget, milles on kasutatud rohkem laensõnu, võib selles aspektis kergemini jälgitavamaks pidada. Didaktilise eesmärgi täitmise suhtes pakuvad aga nii tsitaat- kui laensõnad lugejale teavet teiste kultuuride kohta. Laensõnade kasutamisel on kultuuri markerid nähtavamad, mistõttu võib ka tõlkija kohalolu tekstis suuremaks pidada.

3.4 Ligikaudne vaste

Tõlgete analüüsist peegeldub selgesti asjaolu, et ligikaudset vastet on kasutatud mitmesuguste kultuurispetsiifiliste elementide korral. Võib väita, et põhiolemuselt on kultuurispetsiifilised elemendid tõlkimatud (Lange 2008: 8). Seega on mitmete teoreetikute hinnangul ainsaks võimaluseks nende elementide tõlkimisel ligikaudse vaste kasutamine. Tõlkemeetodit võib näiteks põhjendada John Catfordi (1965: 94) arvamusega, et kultuurispetsiifilisel elemendil puuduvad väljaspool lähtekultuuriruumi ekvivalendid. Ligikaudsete vastete kasutamist saab põhjendada ka Florini (1993: 123) välja toodud asjaoluga, et kultuurispetsiifilistel elementidel on enamasti liialt tugevalt juurdunud kultuuriline koloriit, mida teises kultuuris edasi anda on pea võimatu. Täpsemalt tähendab ligikaudne vaste kultuurispetsiifilise elemendi üldise sisu edasiandmist sihtkultuurile mõistetava vaste abil (Lehtsalu ja Liiv 1972: 23). Element asendatakse seega sihtkultuurispetsiifilise vastega, kaotades kõik kultuurilised konnotatsioonid. Oluliseks teguriks muutub kontekst, sest kasutatav ligikaudne vaste võib küll leksikaalselt olla täiesti teistsugune, kuid sisuliselt peaks täitma tekstis sama funktsiooni (ibid.).

Praktiliselt on selle tõlkemeetodi rakendamiseks kaks varianti: asendada lähtekultuuri element sihtkultuurispetsiifilise elemendiga või üldistada viisil, mis eemaldaks kultuurispetsiifikale viitava markeeringu. Lehtsalu ja Liivi (1972: 23) väitel aitab meetod vältida keele küllastumist liigsete võõr- ja laensõnadega. Lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika puhul on ligikaudsete vastete kasutamine suhteliselt populaarne valik. Sisuliselt hõlmab ligikaudne vaste Klingbergi tutvustatud ümbersõnastamist või Daviese globaliseerimist – kultuurispetsiifiline element asendatakse üldise selgitusega. Seega on ligikaudsete vastete või ümbersõnastamise kasutamine kultuurikonteksti kohandamine vastavalt sihtkultuuri ja -keelsete lugejate omadustele. Siinkohal võib kerkida küsimus, kas antud meetodi rakendamine vastab lastekirjanduse tõlkimise

üldisematele eesmärkidele – kultuurispetsiifika kaotamisel nõrgeneb ka lastekirjanduse nn didaktiline aspekt. Teisalt võib väita, et ligikaudsete vastete kasutamine võimaldab lugejal teose tegevustikku edukamalt jälgida ja luua neid seoseid, mis autoril originaali kirjutades mõttes on olnud.

Nagu eelpool selgitatud, on ligikaudset tõlget vajav kultuurispetsiifiline element olemuselt tõlkimatu, mis paneb tõlkija tihti raskesse seisu sisu edasiandmiseks sobiva lahenduse leidmisel. Samas eksisteerib loomulikult olenevalt teksti funktsioonist ja sihtgrupist ka variant jätta tõlkimatud elemendid tekstis võõrapäraseks (Daviese säilitamine). Käesolevas magistritöös on selle kategooria alla hõlmatud need kultuurispetsiifilised elemendid, mille puhul tõlkijad ei ole pidanud sõnasõnalist tõlget kas sobivaimaks või üldse võimalikuks. Siinkirjutaja on teadlik, et järgnevalt esitatud elementide tõlkimatus võib olla vaieldav, samuti võib osade elementide tõlkimiseks kasutatud meetod langeda suurel määral kokku parafraseeringuga.

- 70 “Hullo, my **covey!**” (52)
70a „Halloo, poisu, mis katki on?” (83)
70b „Halloo, poisu!” (65)
- 71 “Do you see the old **cove**” (65)
71a „Kas näed seda vanameest” (98)
71b „Kas näed toda vennikest” (77)
- 72 “A young **fogle-hunter**,” replied the man (69)
72a „Üks noor taskuvaras,” vastas mees (102)
72b „Üks noor taskuvaras,” vastas mees (80)
- 73 “It’s all arranged about bringing off the **swag**, is it?” (141)
73a „Kas saagi äratoomiseks on kõik korraldatud?” (188)
73b „Kas saagi äratoomiseks on kõik korraldatud?” (151)
- 74 I’m at low water myself: only one **bob** and a magpie (53)
74a mul on endalgi küll mõõnaag praegu – ainult üks šilling ja harakas (85)
74b Mul on küll endal mõõnaaeg – ainult üks šilling ja poolepenniline (66)
- 75 “right lol **lairy**” (41)
75a lori kõik (69)
75b „tühi lori” (53)
- 76 with tea and **sundries** (207)

- a tee ja mõningate suupistetega (261)
 b tee ning suupistetega (213)
- 77 “Look at his **togs**, Fagin!” (112)
 77a „Vaadake ometi tema kuube, Fagin!” (152)
 77b „Vaadake tema rõivaid, Fagin!” (122)
- 78 “What a pity he isn’t a **prig!**” (130)
 78a „Kui kurb, et ka tema pole näppaja!” (173)
 78b „Kui kahju, et ta ei ole kahmaja!” (139)
- 79 and as he himself expressed it, “a fourpenny **bran**” (54)
 79a nagu ta ise väljendas, „neljapennilise mämmi” (85)
 79b või nagu ta ise väljendas, „neljapennise plonni” (66)
- 80 “success to the **crack**” (159)
 80a „Head edu meie tänasele tööle! (206)
 80b „Palju edu siis meie ettevõttele!” (168)
- 81 he had made off with the **blunt** (227)
 81a ühes varastatud rahaga minema (286)
 81b pääses varas ühes sularahaga minema (232)
- 82 has any communication with the great **nobs** (264)
 82a kas on vahest mõni teade teie kõrgeilt eestkostjailt (331)
 82b kas on ehk mingi teade tähtsatelt tegelastelt (268)
- 83 “you want **grub**, and you shall have it” (53)
 83a “Sa tahad süüa, ja pead saama” (84)
 83b “sa vajad ninaesist, ja seda pead sa saama” (66)
- 84 “is it worth fifty **shiners** extra” (138)
 84a „kas toob see mulle viiskümmend kuldtükki rohkem” (184)
 84b „kas ma saan viiskümmend läikivat lisaks” (148)
- 85 there are fifty boys snoozing about **Common Garden** every night (141)
 85a kui sääraseid poisse igal õhtul kümnete kaupa hulgub Rahvapargis (187)
 85b Rahvapargis hulgub igal õhtul viiskümmend poissi (151)

Eelnevalt toodud elemendid ja nende tõlked illustreerivad ligikaudse vaste kasutamist tõlkemeetodina. Enamikku siin esitatud elementidest võib lugeda inglise keele slängisõnade hulka. Elementide tõlkimisele on tõlkijad lähenenud mitmeti: osade elementide (nt 70, 75, 79) puhul on mõlemad üritanud kõnekeelsust tõlkes säilitada, teistel juhtudel on aga tõlkijad asendanud kultuurispetsiifilise slängi eestikeelsete vastetega, millel konnotatsioonid põhimõtteliselt puuduvad (nt 73, 77, 80). Elemendi 74 tõlkes on

mõlemad tõlkijad inglisekeelse slängisõna *bob* puhul küll kultuurispetsiifika säilitanud, kuid kõnekeelsuse kaotanud.

Kokkuvõtlikult saab väita, et tõlkijad on ligikaudset vastet kasutanud sarnaselt, järgides üldist tendentsi, et ligikaudsete vastete kasutamisel kultuurispetsiifika kaotatakse, elementi ei säilitata ning seda ei selgitata tekstisisestelt ega -väliselt. Võib järeldada, et ligikaudne vaste on tõlkija valik juhul, kui konkreetne kultuurispetsiifiline element ei ole tema hinnangul säilitamiseks piisavalt relevantne või ei pea tõlkija sobivaks või vajalikuks tekstisiseste või -välise selgituste lisamist. Mõlema tõlke puhul võib öelda, et ligikaudsete vastete kasutamise tulemusel kultuurikonteksti kohandatakse, mistõttu kannatab tõlketeksti didaktiline eesmärk, kuid tekstis luuakse tuttavlikum efekt.

3.4.1 Üldistamine

Kultuurispetsiifiliste elementide vahelise nullekvivaletsi puhul on tihti rakendatavaks tõlkestrateegiaks üldistamine, mispuhul valitakse võrdlemisi konkreetse lähtekeelse termini sihtkeelseks vasteks sõna, mis hõlmab spetsiifilist tähendust (Baker 1992: 26). Üldistamine üldjuhul kaotab tekstist kultuurispetsiifika ega koorma lugejat tundmatute terminitega, mis samas tähendab, et meetod ei panusta kultuurilise koloriidi säilitamisesse. Siin toodud tõlked on valitud illustreerimaks üldistamist kui ligikaudse vastega sarnanevat tõlkemeetodit – valitud on elemendid, kus kultuurikoloriiti lisavad komponendid on tõlkimisel välja jäetud ning tulemuseks seega üldised markeerimata sõnad, mis tõlketeksti lugedes reaktsiooni ei tekita. Järgnevalt esitatud elementide tõlked võib üldiselt lugeda ka ligikaudsete tõlgete alla.

86 “to know who your two-legged **spaniel** was.” (304)

86a kes on teie kahejalgne sülekoerake (377)

86b kas teie kahejalgne sülekoer tegelikult on (306)

87 upon which were a candle, stuck in a **ginger-beer** bottle (56)

- 87a küünal, jalaks õllepudel (88)
 87b sellel õllepudeliselle pistetud küünal (68)
- 88 and drab **breeches** (158)
 88a ja tuhmpruunid püksid (204)
 88b ja tuhmpruunid püksid (167)
- 89 a small kid bag scarcely large enough for a **French watch** (283)
 89a vaevalt nii suure, et taskukella sisaldada (353)
 89b kitsenahast kotike, mis vaevalt mahutas taskukella (286)
- 90 “and a **opera-glass** between your shoulders” (179)
 90a “ja binokli selja peale” (228)
 90b “ja binokli turjale panema” (186)
- 91 he thrust his thumb and forefinger into the proffered **snuffbox** of the undertaker (22)
 91a torgates oma põidla ja esimese sõrme surnumatja ninatubaka-toosi (47)
 91b pistes oma põidla ja nimetissõrme surnumatja pakutud tubakatoosi (35)
- 92 he fired a **blunderbuss** after him (227)
 92a tühjendas kaheraudse püstoli varga peale (286)
 92b tulistas püssist vargale järele (232)
- 93 with a **guard-chain** around his neck (62)
 93a väljajätt (94)
 93b keti ümber kaela (73)

Elementide 86–90 puhul on tõlkijad lahendanud tõlkeprobleemi ühtmoodi – näiteks element 88 on põlvpüksid üldistatud lihtsalt püksteks. Elementide 91 ja 92 tõlgetes on KR kasutanud üldistamist, kuid HF pakkunud täpsema vaste. Elementide 93 puhul on HF jälle väljajätku kasuks otsustanud. Taas võib öelda, et lastekirjanduse didaktilist eesmärki sellised lahendused ei täida, küll aga võib teksti olla kergem jälgida.

3.4.2 Neutraliseerimine

Üldistamisega on omakorda väga sarnane neutraliseerimine, mis eemaldab kultuurispetsiifilisest elemendist markeeritult kultuurilise koloriidi. Antud magistr töö analüüsitava materjali raames tuleb neutraliseerimine esmajoones esile näiteks Inglise kohtusüsteemile viitavate elementide tõlgete puhul (97–99, 103).

- 94 as he sat over the fire with a **saveloy** (84)
 94a kes istus kamina ees, tükki leiba pahemas käes (121)

- 94b istus vorstijupp käes (96)
- 95 the child his **battledore** (66)
- 95a lapsed jätavad mängu (100)
- 95b lapsed jätavad pallimängu (78)
- 96 He asked if there were any **muffins** in the house (97)
- 96a Ta küsis, kas täna kooki tehakse (134)
- 96b Ta küsis kas täna kukleid pakutakse (107)
- 97 that he should become the victim of certain **evidence for the crown** (127)
- 97a et ta langes ohvriks teatud kohtutunnistusele (171)
- 97b oli teinud möödapääsmatuks teatava pealekaebuse (137)
- 98 and Bolter turns **King's evidence** (383)
- 98a ja kui Bolter Fagini vastu tunnistab (469)
- 98b ja Bolter süüdistuse tunnistajaks hakkab (383)
- 99 and is too modest to want to be presented to the **Judges** on his return (383)
- 99a ja kes on liiga tagasihoidlik, et minna ennast kohe esitama kohtuvõimudele (468)
- 99b ja kes on liiga tagasihoidlik, et minna saabumise puhul end võimudele esitlema (383)
- 100 and sent safely out of the **kingdom** (193)
- 100a ja teha maalt väljasaadetuks (244)
- 100b ja lasta maalt välja saata (199)
- 101 piece of **double Glo'ster** (290)
- 101a tükk värsket juustu (361)
- 101b tükk rasvast juustu (292)
- 102 on reference to the **Court Guide** (335)
- 102a aadressraamatu abil (415)
- 102b aadressraamatu abil (336)
- 103 and we shall have a **big-wig** (331)
- 103a ja meie võtame talle advokaadi (409)
- 103b ja me palkame tema kaitseks advokaadi (332)
- 104 between the frying-pan and a **clothes-horse** (56)
- 104a praepanni ja riidevarna vahel (88)
- 104b praepanni ja pesukuivatusraami vahel (69)
- 105 “not a drop of **Day and Martin** since you know when” (182)
- 105a „mitte määrdekübet pole nad saanud” (232)
- 105b „mitte määrderasugi pole nad näinud” (189)
- 106 to the special and particular notice of the **Secretary of State for the Home Department** (71)
- 106a kui tarvilik oleks olnud temale erimärkus Riigi Sisemiste Asjade Sekretäriilt (105)
- 106b talle saaks siseministri poolt osaks eriline vali märkus (82)
- 107 if you would have him escape **Jack Ketch** (189)
- 107a kui ei soovi teda näha võllas kõlkumas (240)
- 107b kui tahad teda päästa timuka käest (196)

- 108 “Why, it’s what I’m obliged to keep a little of in the house to put into the blessed infants’ **Daffy**” (7)
- 108a „Vaadake, mr. Bumble, see on midagi sellest, millest mul kodus natuke ikka peab olema lastele kõhurohu siise panna (28)
- 108b „Oh, see on niisugune asi, mida tuleb natuke kodus pidada, et kallite lapsukeste kõharohusse tilgutada” (19)
- 109 the name of Mr Chickweed, licensed witler, appeared in the **Gazette** (227)
- 109a ilmus ka võõrastemaja-pidaja Chickweedi nimi ajalehes (286)
- 109b ilmus mister Chikweedi nimi ametlikus ajalehes (232)
- 110 in consequence of the great expense of a suit in **Doctor’s Commons** (11)
- 110a väljajätt (32)
- 110b säästes neid kulutustest abielulahutuskohtus (23)
- 111 a whole audience desert **Punch** in the very thickest of plot (67)
- 111a väljajätt (101)
- 111b nukuteatri etenduse vaatajad lahkuvad kõige põnevamal kohal (78)
- 112 Pop that shawl away into my **castor** (182)
- 112a väljajätt (232)
- 112b Pista sall mu kübarasse (189)

Neutraliseerimist illustreerib hästi näiteks kultuurispetsiifilise elemendi 112 tõlge – *castor* viitab kindla kujuga peakattele inglise kultuuriruumis, millele täpset vastet on keeruline leida. Seega on KR neutraliseerimise abil kasutanud tõlget „kübar”, milles puudub kultuuriline koloriit; HF on sama elemendi puhul kasutanud väljajättu. Elemendi 94 *saveloy* all mõistab inglise kultuuri tundja teatud väga vürtsikat vorsti, KR on kultuurilise koloriidi neutraliseerunud tõlkega „vorst”, HF on selle elemendi puhul aga kasutanud sihtkultuuri samaväärset vastet „leib”, mis langeb kokku ka Klingbergi välja toodud lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkemeetoditega.

Huvitavad on ka elemendid 108 ja 105, kus vastavalt Daffy nime kandev 18.–19. sajandil kasutuses olnud mitmeotstarbeline ravim ja Day and Martin nime all Inglismaal tuntud saapaviks on mõlemas eestikeelses tõlkes neutraliseeritud. On küsitav, kas antud tooted on piisavalt relevantssed, et kultuurispetsiifikat näiteks tekstisisese või -välise selgitusega säilitada. Sama võib öelda elemendi 107 kohta, kus originaaltekstis esinenud tuntud Inglise timukas Jack Ketch on HF tõlkes parafraaseeritud (107a) ja KR tõlkes

asendatud üldnimega (107b). Mitmete elementide (nt 105, 107–110) puhul on neutraliseerimine kombineeritud parafrasiga, mida käsitletakse punktis 3.5.

Nagu mainitud, on neutraliseerimise üheks võimaluseks asendada lähtekeele kultuurispetsiifiline element sihtkeele kultuuri elemendiga. Siinkohal peab aga tõlkija arvestama, et asendatud element kutsuks tõlke lugejas esile võimalikult samasuguse reaktsiooni nagu originaalelement lähteteksti lugejas. Antud tõlkemeetodi rakendamisega võtab tõlkija endale võrdlemisi suure vabaduse lähteteksti muuta.

113 and, swallowing a glass of **brandy** (140)

113a neelates korraga terve klaasi viina (186)

113b neelanud klaasi viina (149)

114 and a wholesale perfume of **Geneva** which pervaded the apartment (190)

114a ja kange viinalõhn toas (241)

114b ja kange viinalõhn, mis tuba täitis (197)

Mõlemad tõlkijad on brändi (113) ja džinnile viitava Geneva (113) asemel kasutanud eesti kultuuriruumile tuttavamat viina. Siinkohal võib tuua välja ka HF tõlke elemendile 94.

Lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimise puhul on ligikaudsete vastete kasutamine kindlasti tõlkemeetod, millega kohandatakse kultuurikonteksti ja didaktilist eesmärki see sel põhjusel ei täida. Küll aga on tekst lugeja jaoks tõenäoliselt kergemini mõistetav ja lihtsamini jälgitav. Võrreldavate tõlgete puhul võib peamise põhimõttelise erinevusena nimetada väljajätu rohke kasutamise HF tõlkes (110–112). Elemendi 106 puhul on KR kasutanud kalkat. Muus osas on tõlkijad toimunud funktsionaalselt sarnaselt, erinevused esinevad leksikaalsetes valikutes. Tõlkija kohalolu ilmneb peamiselt tõlke ja originaali võrdluses, seega võib siinkirjutaja väita, et ligikaudsete vastete korral on mõlemad tõlkijad tekstis nähtavad, kuid mitte lugejale, kes puutub kokku vaid tõlketekstiga.

3.5 Parafraas

Tavatähenduses peetakse parafraasi all silmas enamasti vabas vormis ümbersõnastust või mõtte väljendamist nii-öelda oma sõnadega. Ka Lehtsalu ja Liiv (1972: 25) on parafraasi määratlenud meetodina, milles kultuurispetsiifilist elementi antakse sihtkeeles edasi lähtekultuuri elementi kirjeldades. Kirjeldada võib elemendi funktsiooni, vältimust või mistahes muud omadust, kuid siinkohal on oluline, et kirjeldus oleks tabav ja võrdlemisi lühike (Baker: *ibid.*). Peter Newmark (1984: 31) on võrdlemisi radikaalselt märkinud, et parafraaseerimine on kultuurispetsiifiliste elementide korral tõlkija viimane abinõu, kuid siinkirjutaja leiab, et see väide ei arvesta tõlkeprobleemide mitmekülgset ega tõlkija kompetentsiga ning on seega ehk liialt meelevaldne.

Analüüsikesksest vaatepunktist on parafraas küllalki komplitseeritud tõlkemeetod, eelkõige selle määratlemise hajusate piiride tõttu. Siinkirjutajale valmistab ehk suurimat raskust asjaolu, et parafraas kipub olema sarnane eelmises punktis käsitletud ligikaudse vastega. Ühe eristamine teisest võib olla suuresti subjektiivne – tuleb otsustada, kuivõrd on element ikkagi kultuuritundlik ja mil määral on tegu pigem kultuurineutraalse vastega. Kui võtta eelduseks vaid asjaolu, et neutraalne vaste ei peaks lugejas esile kutsuma mingit reaktsiooni, on selline kategoriseerimine siiski vaieldav, sest reaktsioonid võivad erinevates lugejates vägagi varieeruda. Konkreetse analüüsi ja võrdluse raames on magistritöö autor jaotanud kultuurispetsiifiliste elementide tõlkes ligikaudseteks vasteteks ja parafraasideks siinkirjutajal tekkinud kultuuritundliku reaktsiooni põhjal. Arvesse on võetud ka seda, mil määral kultuurispetsiifilist elementi tõlkes lahti mõtestatakse. Kategoriseeringu peamiseks aluseks on põhimõte, et tegu on ligikaudse vastega juhul, kui element on tõlkimatu. Kui elementi on võimalik pikemalt kirjelduste abil lahti seletada, on tegu parafraasiga.

Kultuurispetsiifilise elemendi parafraasi puhul peaks üldise arusaama järgi säilima sihtkeelses tekstis siiski mingil määral võõrapärane tunnetus. Teisisõnu, sihtkultuuri lugeja peaks tajuma, et tekst on seotud teise kultuuriga. Elementide võõrapärasuse ja teise kultuuriga seotuse tajumine on esiteks individuaalne ja teiseks sõltub suuresti kontekstist, seega ei pruugi see nõue antud näidete puhul ilmne olla. Klingberg on parafraasi asemel oma käsitluses lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimise teemal rääkinud selgitavast tõlkest, mis sisuliselt tähendabki sama – kultuurispetsiifiline element asendatakse selle funktsiooni või muu omaduse kirjeldusega.

- 115 sent ‘em some medicine in a **blacking-bottle**, off-hand. (34)
 115a saatis neile rohtu saapamäärdepudelis (61)
 115b saatis neile jalamaid saapamäärdepudeliga rohtu.” (46)
- 116 a red nose and yellow **smalls** (31)
 116a punane nina ja kollased põlvpüksid (57)
 116b punane nina ja kollased põlvpüksid (43)
- 117 in his **bluchers** (53)
 117a üle oma poolsaabaste (84)
 117b koos oma poolsaabastega (65)
- 118 There was neither a **knocker** nor bell-handle at the open door (35)
 118a Ei olnud haamrit koputamiseks ega kellapidet näha (62)
 118b polnud ei haamrit koputamiseks ega kellapidet (47)
- 119 whether the race be for place, cup or **sweepstakes** (264)
 119a sündigu see võidujooks siis mõne kõrge ameti, hõbekarika või mõne muu auhinna pärast (331)
 119b käigu siis võidujooks ametikoha, karika või mõne muu auhinna pärast (269)
- 120 So, they put the **bier** on the brink of the grave (37)
 120a Kanderaam pandi kirstuga hauakaldale (65)
 120b Kanderaam kirstuga pandi haa äärelle (50)
- 121 there was a light in the **ferry-house** window (156)
 121a ülevedaja majast jõe ääres paistis tuli (203)
 121b ülevedaja maja aknast paistis tuli (165)
- 122 something like an **area cellar** (69)
 122a midagi keldriesiku taolist (103)
 122b midagi keldriakna eelse süvendi taolist (80)
- 123 half **pedlar** and half mountebank (365)
 123a ameti poolest rändaja kaupmees, pooleldi kommejant (447)
 123b pooleldi rändkaupmees, pooleldi turupetis (365)

- 124 under the protection of the **bench** (71)
 124a istudes kohtunikuna kohtulaua taga (105)
 124b kasutades kohtupingi kaitset (82)
- 125 remained stationary in the **muffin-cap** (40)
 125a pidi leppima luttmütsiga (68)
 125b pidi leppima madala mütsiga (52)
- 126 with a **copper** at one end (11)
 126a vaskpajaga ühes otsas (33)
 126b Selle ühes otsas asetseb keedukatel (24)
- 127 just the very thing for **register stoves** (16)
 127a just patentkorstnaile paras (38)
 127b täpselt paras siibriga ahjude jaoks (28)
- 128 to depose to the matter before the **quarter-sessions** at Clerkinwell (120)
 128a tunnistajana asja kohta rahukogu istungil Clerkenwellis (163)
 128b selles asjas tunnistajaks maakonnakohtu istungil Clerkenwellis (130)
- 129 Mrs Mann ushered the beadle into a small **parlour** (6)
 129a Mrs. Mann viis vaestekolleegiumi käskjala väikesesse vastuvõtte-tuppa (27)
 129b Missis Mann juhatas pedelli väikesesse telliskivist põrandaga võõrastetuppa (18)
- 130 for nobody did he see but a big **charity-boy** (30)
 130a sest kedagi ei olnud näha peale suure, kolaka kerjuspoisi (56)
 130b sest ta ei näinud kedagi peale suure vaestekoolipoisi (42)
- 131 his faithful but unconscious **squire** (118)
 131a lõbustab tema truu, kuid peremehe õnnetusest aimuseta sõjariistade-kandja (160)
 131b tema ustav, kuid teadmatuses olev kannupoiss (128)
- 132 where a grey-headed **seneschal** sings a funny chorus (118)
 132a kus hallpea-kojaülem laulab lõbusaid laule (160)
 132b kus hallipäine majaülem laulab naljakat laulu (128)
- 133 and the little brown-cloth **parish cap** on his head (9)
 133a ja peas väike pruunist riidest vaestemüts (30)
 133b ja pruunist riidest kogukonna-hoolealuste mütsike peas (21)
- 134 Here, the **clothesman**, shoe-vamper and the rag-merchant display their goods (184)
 134a Siin riide-ja pesu-kaupmees, saapapaikaja ja vanakraami-müüja panevad oma kaubad välja (234)
 134b Siin panevad vanade rõivaste müüja, kingapaikaja ning räbalakaupmees oma kaubad välja (191)
- 135 “So you’ll begin to pick **oakum** tomorrow morning at six o’clock,” added the surly one in the white waistcoat. (10)
 135a „Nii hakkad siis takku nokutama homme hommikul kel kuus” (32)
 135b „Niisiis hakkad sa home hommikul kell kuus kõieotsi takkudeks noppima” (22)
- 136 The speaker appeared to throw a **boot-jack** (158)
 136a Kõneleja arvatavasti viskas saapatõmbaja (204)
 136b Kõneleja viskas arvatavasti saapasulase (166)

- 137 If Noah had been attired in his **charity-boy's dress** (320)
 137a Kui Noahl oleksid olnud seljas oma harilikud kogukondlikud vaesteriided (394)
 137b Kui Noah'l oleks seljas olnud vaestekooli riided (321)
- 138 she was brought here last night, replied the old woman, "by the **overseer's** order". (3)
 138a „Läinud ööl toodi ta siia ülevaataja korraldusel," vastas vanaeit. (23)
 138b „Ta toodi siia eile õhtul vaestehoolekande ülema korraldusel," vastas vana naine. (15)
- 139 and the **carman** his waggon (66)
 139a kärumees käru (100)
 139b hobusemees vankri (78)
- 140 which belonged to a **scullery** (162)
 140a kuuludes väikesele köögile (209)
 140b kuulus koridori lõpus asuvale nõudepesuruumile (170)
- 141 in which miserable **drabs** brought forth the life (174)
 141a kus mõned viletsad naised annavad elu (343)
 141b kus mõnikord kõlvatud naised annavad elu (278)
- 142 "Tell them to fetch a **hackney-coach**" (310)
 142a „Mine ütle, et kutsutaks voorimees" (382)
 142b „Laske kohe kutsuda üüritõld" (310)
- 143 into the recesses of a two-ounce tin tea-**caddy** (165)
 143a kaheuntsise teekannu sisemusse (213)
 143b kaheuntsise tinast teetoosi sisemusse (173)
- 144 and then the **Juvenile Delinquent Society** comes (138)
 144a ja nagu välk on laste abiandmis-komitee seal (185)
 144b ja kohe on Alaealiste Kurjategijate Hooldamise Selts seal (149)
- 145 At this **sally** the boys laughed. (133)
 145a väljajätt (179)
 145b Selle teravmeelse märkuse peale poisid naersid (143)
- 146 thrusting them into the pockets of his **corduroy** trousers (53)
 146a väljajätt (84)
 146b pista käed oma jämedast riidest pükste taskutesse (65)
- 147 and there was no remedy against **the County** (133)
 147a väljajätt (178)
 147b kuid krahvkonna vastu pole midagi peale hakata (143)
- 148 several rough men in **smock-frocks** (155)
 148a väljajätt (201)
 148b mõned karminäolised maatöölise riietes mehed (164)

Parafraasi on analüüsitavates tõlgetes kasutatud rohkesti. Elemendid 115–121 on tõlkijad parafraaseerinud identselt, 122–144 on tõlgete sõnastuste erinevus leksikaalne ning alates 145. elemendi tõlkest on HF kasutanud väljajätu, mida ta rakendab oluliselt

tihedamalt kui KR. Eelnevalt toodud elementide tõlgetes väljendub parafraasi kasutamine just elemendi funktsiooni või omaduste kirjeldamise kaudu. Näiteks *smalls* tõlgete „põlvpuksid” või *bluchers* tõlgete „poolsaapad” puhul kirjeldatakse täpsemalt, milliste esemetega on tegu. Osade elementide korral on KR pidanud tarvilikuks ka pikemat ümbersõnastamist, nagu näiteks *smock-frock* tõlge „maatöölise riided”, *overseer* tõlge „vaestehoolekande ülem” või *parish-cap* tõlge „kogukonna-hoolealuste mütsike”, mis annab lugejale ka põhjalikumad teavet.

Käesolevas punktis toodud elementide võrdluses ilmneb, et tõlkija kohalolu küsimuses on HF väljajätu tihedama kasutamisega selgelt rohkem nähtav. Parafraasi puhul on tegu kultuurikonteksti kohandamisega, mistõttu lastekirjanduse tõlkimise didaktilise eesmärgi täitmise asemel saab selle tõlkemeetodi puhul antud tõlgetes rääkida taaskord pigem teksti sujuvuse ja mõistetavuse parandamisest – tekstides esineva teabe mitmekesisus küll väheneb, kuid tekst muutub lugejale arusaadavamaks.

3.6 Tekstivälised ja -sisesed selgitused

Tekstiväline või -sisene selgitus on üks kultuurispetsiifika tõlkimise meetodeid, mis on tõlketeoreetikutes enim vastakaid arvamusi esile kutsunud. Tekstivälise selgituse lisamine tähendab, et tõlkija esitab kommentaaride abil seletusi kultuurispetsiifiliste elementide mõistmiseks või toob välja muid asjassepuutuvaid märkusi. Meetodit on kultuurispetsiifika tõlkimisel nimetanud näiteks Aixelá ja Davies, lastele tõlkimise raames on Klingberg tutvustanud tekstivälise selgitavat tõlget. Võib väita, et antud meetod aitab lugejani tuua elemendid, mis vastasel korral väljajäätude või sihtkultuuriliste asendustena tõlketekstist kaoksid.

Siinkirjutaja jagab Lange (2008: 34–5) seisukohta, et tõlkija kommentaarid on põhjendatud, kui teksti funktsioon on lugejale lisainformatsiooni tuua. Tekstisiseste

märkuste poolt räägib lugemisprotsessi sujuvus, teisalt võivad need autori originaalloomingut liialt mõjutada või isegi muuta (Lange ibid: 33), sest ei eristu konkreetset autori sõnadest. Tekstivälise selgitustena võib nimetada joonealused märkused võika näiteks teose lõpus asuva glossaari (Newmark 1984: 77). Aixelá (1996: 62) väidab, et tekstivälised selgitused aitavad lugejal muidu ehk arusaamatut elementi paremini mõista.

Üldiselt kipub tekstivälise kommentaaride lisamine ilukirjandustekstile olema tõlkeringkondades taunitav (Venuti 1998). Lange (2008: 22) isegi nimetanud sellise tõlkemeetodi kasutamist tõlke läbikukkumiseks, sest tõlkijal on ilmselt nappinud vahendeid ja/või teadmisi, et originaali täpselt edasi anda, mis toob Lange meelest lugeja jaoks välja asjaolu, et originaal on ilmselt sisutihedam ja nüansirikkam kui talle pakutav tõlge. Viidates tagasi punktis 1.2 käsitletule võib aga välja tuua Hermansi (2010: 198) mõtte, et ilukirjanduslikes narratiivides ja nende tõlgetes sisaldub alati ka tõlkija hääl, mis võib vägagi selgelt avalduda, kui tekst seda tõlkijalt nõuab.

Lastele tõlkimise kohapealt võib nii tekstisiseseid kui ka -väliseid selgitusi edukalt rakendada lugejale potentsiaalselt tundmatute elementide tutvustamiseks. Samas tuleb arvesse võtta, et tekstist ja selles sisalduvatest kultuuriviidetest arusaamine tõenäoliselt varieerub suuresti olenevalt lugejate vanusest, haridustasemest, elukogemusest jms teguritest. Arvestades, et antud töö keskendub lastekirjanduse tõlkimise eripäradele, võivad tõlkija selgitused siinkirjutaja hinnangul aidata lugejal oma teadmisi laiendada ja samas ka teksti paremini jälgida.

„Oliver Twisti” 1964. aasta tõlkes on tekstivälise selgituste tõlkemeetodit üsna aktiivselt rakendatud just joonealuste märkuste lisamisega. Viimaseid oli kokku 41 ja need puudutasid kultuurispetsiifilistele elementidele lisaks ka muid teose nüansse. Siinkohal esitatakse tabeli kujul välja just kultuurispetsiifilised elemendid, mille puhul tõlkija KR

pidas parimaks kasutada seda tõlkemeetodit näiteks ligikaudse vaste või parafraasi asemel.

Ühe tõlgete suurima erinevusena ei kasutanud HF oma tõlkes seda meetodit üldse, vastavad tõlked on tabelis võrdluseks toodud.

nr	Originaal	KR tõlge (b)	Kommentaar	HF tõlge (a)
149	Beadle, 5	Pedell, 17	Siin: korralveülesannetega kogukonnaametnik	vaestekolleegiumi käskjalg, 25
44	Gin, 7	Džinn, 19	kadakamarjaviin	džinn, 28
150	Magistrate, 18	Magistraat, 30	Kohtunikuõigustega omavalitsusametnik	rahukohtuniku, 41
151	“leathers”, 31	“nahkpüks”, 37	Kogukonna hoolealused poisid kandsid hoolekande poolt antud nahkpükse	“nahkpüks”, 58
152	Islington, 55	Islington, 67	Rajoon Londoni põhjaosas	Islingtonis (86)
153	Angel, 55	“Ingel”, 67	Dickensi ajal laialt tuntud sissesõiduhuov Islingtonis	väljajätt, 86
154	Newgate, 69	Newgate, 81	Londoni keskvangla XVIII ja XIX sajandil. Dickensi eluajal toimetati selle vanlga ees avalikke hukkamisi.	Newgate'i vangimaja 103
155	Nolly, 90	Nolly, 101	Hellitusvorm nimest Oliver.	Nolly, 127
50	Cribbage, 94	kribidž, 104	Teatav kaardimäng	<i>cribbage</i> -kaardimängu (131)
156	Old Bailey, 127	Old Bailey, 137	Kesk-kriminaalkohus Londonis. Selle lähedal pandi toime surmamõistetud kurjategijate hukkamisi.	Vanas Baileys (171)
157	St Paul's Cathedral, 129	Püha Pauli peakirik, 138	Püha Pauli peakirik Londoni kesklinnas on tuntumaid arhitektuurimälestisi Inglismaal; pärineb XVII saj lõpust.	St. Pauli peakiriku, 174
158	Whitechapel, 135	Whitechapel, 144	Rajoon Londonis, kus elavad peamiselt vaesed juudid, vanakraamikaupmehed jms.	Whitechapel, 180
159	“life-preserver”, 137	Elukaitsja, 146	Lühike, tavaliselt elastsest materjalist nui, mille ühes otsas on raskuseks tina.	“elukaitsja”, 182
160	The City, 152	City, 161	Londoni kaubanduslik ja administratiivne keskus.	City, 198
161	Hyde Park 153	Hyde Park, 162	Üks suurimaid parke Londonis.	Hyde Park, 200
162	Kensington, 153	Kensington, 162	Rajoon Londoni lääneosas; jälgede segamiseks tegi Sikes koos Oliveriga tiiru	Kensington, 200

			ühest linnaäärest teise.	
163	Hounslow, 153	Hounslow, 163	Tolleaegne küla Londoni lähedal.	“Hounslow”, 200
164	Rubber, 178	Rober, 185	Mängujärk bridžis.	<i>Cribbage</i> -partii, 228
165	Bow Street, 221	Bow Street, 226	Tänav Londonis, kus asus politseivalitsus.	Bow-Streeti, 279
166	Newgate Calendar, 330	“Newgate’i kalender”, 331	Teatmik, milles on ära toodud tähtsamate kurjategijate elulood.	Newgate’i vangimaja aastaraamatusse, 408
167	From the Middlesex to the Surrey shore, 345	Middlesexist Surrey, 347	S.o liikudes jõe vasemalt kaldalt parema suunas. Thames lahutab selles kohas Middlesexi ja Surrey krahvkondi.	Middle-Sex’i kaldalt Surrey kaldale, 427
168	Whittington, 364	Whittington, 364	XV sajandil elanud Londoni linnaeape. Legendi järgi oli poisike Dick Whittington Londonis käsitöölise õpipoisiks olnud ja raske elu tõttu sealt ära joosta tahtnud. Highgate’i juures aga peatunud ta tornikellade helina peale, kuna kuulnud seles sõnu: “Tule tagasi, Whittington, Londoni linnaeape!”	Whittington, 446
169	Bombazeen (365)	Bombasiinist 365	Poolvillane kleidirie	batistist (448)
170	Rohterhithe, 381	Rohterhithe, 380	Londoni jõearne kvartal, kus elutsevad madrused ja sadamatöölised.	Kus asub Rotherhithi kirik, 466
171	The black cap, 406	Musta mütsi, 405	Inglismaal paneb kohtunik surmaotsuse kuulutamise ajaks pähe musta mütsi.	Kohtunik pani endale musta mütsi, 495

Tabelis toodud KR lisatud märkustest ilmneb, et selgitatud on väga erinevaid kultuurispetsiifilisi elemente. Kohanimede puhul on enamasti välja toodud nende täpsem geograafiline asukoht või ajalooline tähtsus. Täpsustused võivad küll lugejale teretulnud lisateavet anda, kuid arvestades, et romaanis esineb selgitatud kohanimedele lisaks palju nimesid, mida ei ole selgitatud, võib valiku põhjendatus küsitavaks jääda. Mitmel juhul (nt 151, 154, 167, 171) aga on KR selgitused kahtlemata asjakohased, sest aitavad sihtkultuuri lugejal lähtekultuuri paremini mõista ning võimaldavad seeläbi ka teose sisu edukamalt jälgida. Tekstiväliste selgituste kasutamisel on tõlkija kohalolu selgelt markeeritud.

Antud tõlkemeetodi juures ei saa ka mööda vaadata asjaolust, et kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimiseks on KR tõlkes kombineeritud selgitusega ka teised tõlkemeetodid. Välja võib tuua sõnasõnalise tõlke elementide 159 ja 171 puhul ning laensõnad eespool kirjeldatud elementide 44 ja 46 ning 169 puhul. Kui vaadata HF-i vastavaid tõlkeid, ilmneb, et kuigi tõlkija tekstiväliseid selgitusi kasutanud ei ole, on kultuurispetsiifilisi elemente tõlke ja originaali kõrvutamise avalduvate tekstisisesest lisandustega siiski seletatud (näiteks elemendid 44, 154, 166). Ühel juhul (172) on HF kasutanud tekstisisesest selgitust seal, kus KR pole seda vajalikuks pidanud. Elemendi 173 tõlkes on mõlemad tõlkijad lisanud tekstisisesest selgituse ja elemendi 174 tõlkes on tekstisisesest selgituse lisanud KR.

- 172 into the little **town of Barnet** (52)
 172a väiksesse linna Londoni lähedal, mida nimetatakse Barnetiks (83)
 172b väiksesse Barneti linna (64)
- 173 by scratching a groundplan of **Newgate** on the table (179)
 173a joonistas väga osavalt kriidiga lauale Newgate-vangimaja täpse põhiplaani (229)
 173b joonistas kriidiga lauale Newgate'i vangla põhiplaani (186)
- 174 **in the Strand** (309)
 174a The Strand (382)
 174b Strandi linnaosas (310)

Lisaks tasub välja tuua, et ka kultuurispetsiifiliste pärisnimede häälduse transkriptsioon arvatakse samuti tõlkija kommentaaride hulka. Ka KR on tõlke lõppu lisanud glossaari, mis aitab raskemate Inglise nimede hääldusega. See otsus langeb kokku lastekirjanduse tõlkimise niinimetatud didaktilise eesmärgiga ja teeb ka tõlkija taaskord nähtavamaks. Samas võib tekstivälise kommentaaride ja glossaari kasutamist KR tõlkes aga põhjendada ka tõlke ilmumise ajal kehtinud tõlkenormidega ning meetod ei pruugi seega väljendada konkreetse tõlkija käekirja. Kokkuvõtlikult võib tekstisisesest ja -välisest selgituse tõlkemeetodi puhul väita, et KR on tõlketekstis eksplitsiitselt nähtav, HF aga

mitte. Samuti on KR tekstivälise selgituste lisamisega muutnud tõlketeksti didaktilisemaks.

3.7 Lähtekultuuri eneseleviitamise tõlkimine

Kultuurispetsiifilises narratiivis võib esineda nähtust, millele Theo Hermans (2010: 199) viitab terminiga *self-reflexiveness* või *self-referentiality*. Selle all mõistetakse tekstisiseseid viiteid lähtekultuurile või originaalkultuuri tugevalt markeeritud omadusi, näiteks otsesed viited lähtekultuuri keelele või rahvusele, mis ilmevad ka antud tõlgetes. Kui eneseleviitavat elementi ei ole võimalik või ei soovita välja jätta, annab tõlkija paratamatult võrdlemisi eksplitsiitselt lugejale märku, et viimane loeb tõepoolest tõlget. Lähtekultuuri eneseleviitamist ilmnes ka analüüsitavas originaaltekstis.

- 175 These words, in **plain English**, conveyed an injunction to ring the bell (105)
175a mis tähendas sama palju kui saabaste puhastamist (173)
175b Need selges inglise keeles öeldud sõnad tähendasid käsku kella helistada (115)
- 176 “in plain **English**, the halter” (328)
176a “ehk selges keeles öelda – üles puua” (405)
176b “lihtsalt öelda, poomisnööri” (328)
- 177 “I’m an **Englishman**, ain’t I?” rejoined the Dodger. (334)
177a “Kas ma ei ole inglise kodanik?” vastas Vigurivänt. (413)
177b “Kas ma pole inglane?” vastas Vigurivänt. (335)
- 178 a noble illustration of the tender **laws of England** (10)
178a Suur au Inglismaa seaduste pehmusele! (32)
178b Milline üllas näide Inglismaa leebetest seadustest. (23)
- 179 either in **England**, or, if you fear to remain **here** (353)
179a kas Inglismaal või kuskil mujal, kui kardate siia jääda (435)
179b Inglismaal, või kui kardate siia jääda (354)
- 180 “I have got names ready made to the end of the alphabet and all the way through it again, when we come to Z.” (8)
180a “Mul on nimede tagavara kuni tähestiku lõpuni; ja kui jõuan Z-ini, algan uuesti A-st.” (29)
180b “Mul on nimed valmis tehtud tähestiku lõpuni, ja uuesti algusest peale kogu ulatuses, kuni me kord jõuame Z-ni.” (20)
- 181 founded upon the singular coincidence of “**jemmies**” being a cant name (150)
181a sest huvitava ühtesattumusena “jemmy”, lambaküpsise tuletaud nimi, tähendab ka Sikesi kui murdvarga ametis paljutarvitavat tööriista (196)

181b mis põhinesid veidral kokkusattumusel: *jemmy*'ks kutsutakse nii seda rooga kui ka üht leidlikku tööriista (159)

Tõlgete võrdluses ilmneb, et tõlkijad on käesolevat tõlkeprobleemi lahendanud mitmeti. Mõlemad tõlkijad on Inglise kultuuri eneseleviitamise välja jätnud elemendi 176 tõlgetes. Elemendi 175 puhul on HF on teinud sama, KR aga viidanud inglise keelele. Elementide 177–179 tõlgetes on mõlemad tõlkijad viidanud asjaolule, et teose tegevus toimub Inglismaal. Elemendi 180 tõlge kannab endas samuti vihjet võõrale kultuurile, sest eesti tähestik ei lõppe z-tähega. Element 181 on huvitav, sest mõlemad tõlkijad on kasutanud otseselt võõrale originaalkultuurile viitava tsitaatsõna juures tekstisisest selgitust. Üldiselt annavad need markeeritud elemendid lugejale märku, millises kultuuris teose tegevustik toimub. Põhjusel, et tõlkijate valikud ei ole antud küsimuses olnud järjepidavad, ei saa nende eelistustes ka kindlaid tendentse välja tuua. Ometi võib võrdluse põhjal väita, et kummaski tõlkes ei ole kultuurikonteksti selles aspektis kohandatud.

Kokkuvõtlikult võib tõlgete võrdluse põhjal öelda, et kummagi tõlkija käekirjast ei saa välja lugeda kindlat suunda kultuurispetsiifika tõlkimiseks, tõlkijate lahendused ei ole alati järjepidavad. Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkimise eesmäärke arvestades võib aga siiski väita, et HF tõlge täidab pigem tõlketeksti sujuvuse saavutamise eesmärgi, KR aga didaktilist eesmärgi. Pärinimed on mõlemad tõlkijad edastanud valdavalt kopeerimise teel, tõlgitud on vaid mõned erandlikud hüüdnimed. Kalka ja poolkalka korral ilmneb, et KR on rohkem kasutanud kopeerimist, HF aga rohkem elemente tõlkinud ning rakendanud märgatavalt tihedamalt ka väljajätu, mis tõestab, et KR tõlge on rohkem suunatud mitmekesise teabe edastamisele ja HF tõlge vastavalt kergemini loetava teksti loomisele.

Mõlemad tõlkijad on võimalusel kasutanud raha- ja mõõtühikute tõlkimisel laensõnu, kuid kõnetlussõnade puhul on HF kasutanud rohkem inglisekeelsete sõnade kopeerimist, KR enam eesti keeles aktsepteeritud laensõnu. Kumbki tõlkija ei ole raha- ja mõõtühikute puhul absoluutset kultuurikontekstiga kohandamist rakendanud – esinevad

Inglise kultuurile omased ühikud, mida pole enamasti teisendatud. Selles aspektis võib öelda, et mõlemad tõlked täidavad lastekirjanduse tõlkimise didaktilist eesmärki.

Ligikaudsete vastete puhul on HF tihti tõlke asemel kasutatud väljajätu, mis on Klingbergi järgi üks võimalus kultuurispetsiifika tõlkimiseks lastekirjanduses. Väljajätu puhul on tõlkija kohalolu tekstis markeeritum, kuid see ilmeb vaid tõlget ja originaalteksti kõrvutades. Üldistamise ja neutraliseerimise puhul on aga mõlemad tõlkijad kultuurikonteksti kohandanud, mis ei täida küll lastekirjanduse tõlkimise didaktilist eesmärki, kuid muudab tõlked lugejale kergemini jälgitavaks. Parafraasi kohta saab teha samad järeldused, KR on laskunud mõnevõrra põhjalikemasse ümbersõnastustesse, HF kasutanud taas väljajätu.

Tõlgete eksplitsiitsem erinevus ilmeb tekstiväliste selgituste lisamisel – KR on seda teinud, HF aga üldse mitte. Seega on KR tõlkijana ka tekstis eksplitsiitselt kohal ning pakub lugejale ka omalt poolt lisateavet. Lähtekultuuri eneseleviitamise puhul saab öelda, et mõlemad tõlkijad on jätnud kultuurikonteksti kohandamata ja lugeja mõistab, et teose tegevustik leiab aset võõras kultuuris.

Kuigi kindlaid tendentse tõlkijate lahendustes ei saa nende järjepidavuse puudumisel välja tuua, võib öelda, et lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimisel on HF paljude väljajättude ja tihedamate sõnasõnaliste tõlgetega muutnud tõlketeksti lugejale arusaadavamaks ja lihtsamini loetavamaks. KR pakub aga rohkem teavet, kasutades eelkõige kopeerimist ja tekstiväliseid selgitusi, mis muudabki tõlketeksti didaktilisemaks.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös uuritakse lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetodeid Charles Dickens romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke näitel. Võrreldavateks tõlgeteks on Hans Freimanni 1927. aastal ilmunud „Oliver Twisti imelikud elujuhtumused” ja Koidu Reimi 1964. aastal ilmunud „Oliver Twisti seiklused”. Töö eesmärgiks on selgitada välja, milliseid tõlkemeetodeid kasutatakse lastekirjanduses esineva kultuurispetsiifika tõlkimiseks ning analüüsida tõlkijate valikuid eelkõige lastekirjanduse tõlkimise laiemate eesmärkide täitmise suhtes. Samuti pööratakse tähelepanu asjaolule, mil määral peegeldub tõlkija kohalolu tõlketekstis. Võrreldavad kultuurispetsiifilised elemendid puudutavad 19. sajandi Inglismaa ühiskonnaelu, igapäevaelus kasutatavaid objekte, geograafilisi asukohti, õigussüsteemi jms. Tõlkemeetodite kategoriseerimisel on lähtutud tõlketeoorias nii lastekirjanduse kui kultuurispetsiifika tõlkimise uurimisega silma paistnud teoreetikute teemakäsitlustest ja loomulikult konkreetsetest tõlgetest. Magistritöö autor on teinud erinevate kultuurispetsiifika tõlkemeetodite hulgast piiritletuma valiku, mille alusel tõlgete võrdlus kontsentreeritumalt läbi viia.

Magistritöös on lastekirjanduse käsitlemisel kasutatud Göte Klingbergi definitsiooni, mille järgi kuuluvad lastekirjanduse alla kõik kirjandusteosed, mis on suunatud lastele või noortele. Kuigi Charles Dickens romaani „Oliver Twist” ei ole algupäraselt lastele kirjutatud teos, on ta ajapikku lastekirjanduse teoseks kujunenud ja seega on teose uurimine põhjendatud. Teose eeldatavaks lugejaks võib pidada kooliealist last ja Eestis kuulub antud teose tõlge ka paljudes koolides kohustusliku kirjanduse hulka. See on üks põhjustest, miks just antud teose ja selle tõlke uurimine on relevantne. Kultuurispetsiifilise elemendi all mõistetakse antud magistritöös teatud kultuurile iseäralikke nähtuseid, mis on valdavalt levinud konkreetses kultuuriruumis ja on seega

teiste kultuuride esindajatele võõrad või lausa mõistetamatud. Elementide alla võivad kuuluda ajaloolised, sotsiaalsed või geograafilised nähtused või objektid. Magistritöös kasutatavate kultuurispetsiifiliste elementide tõlkemeetodite valik on tehtud peamiselt Vinay ja Darbelnet', Vlahhovi ja Florini, Peter Newmarki, Javier Franco Aixelá, Eirlys E. Daviese ja Göte Klingbergi tutvustatud meetodite hulgast. Tõlkija kohalolu aspekti analüüsitakse Theo Hermansi käsitlust silmas pidades, töö üldiseks aluseks on võetud ka Peeter Toropi arutlus kultuuri ja tõlke suhestumisest. Kuigi nii kultuurispetsiifiliste elementide kategoriseerimine kui ka elementide kultuuritundlikkus võib olla subjektiivne, saab antud töö raames konkreetselt vaadelda, milliseid tõlkemeetodeid on tõlkijad rakendanud kultuurispetsiifiliste elementide puhul lastest lugejaid silmas pidades ning kuidas täidavad tõlkijate valikud lastekirjanduse tõlkimise peamiseid eesmärke.

Romaani „Oliver Twist” ning selle eestikeelsetes tõlgetes esinevate kultuurispetsiifiliste elementide võrdleva analüüsi tulemusel jõudis magistritöö autor järgmiste järeldusteni. Esiteks võib originaalteose ja selle tõlgete võrdluse põhjal kategoriseerida kultuurispetsiifiliste elementide tõlkemeetodeid järgmiselt: pärisnimede tõlkimise meetodid, sõnasõnaline tõlge, laensõnad, ligikaudsed vasted, parafraseeringud, teksisisised või -välised selgitused ja lähtekultuuri eneseleviitamise tõlkimine. Lastekirjanduse tõlkimise puhul võib eelnevalt nimetatud meetodeid vaadelda kultuurikonteksti kohandamise aspektist – kopeerimise ja laensõnade kasutamisel jääb tõlketekst kultuuriliselt markeeritum, samas kui ligikaudse vaste või parafraseeringu korral sulanduvad lähtekultuurile omased elemendid sihtkultuuri konteksti. Lawrence Venuti kodustava ja võõrapärastava tõlke dihhotoomiad on antud töös teadlikult tagaplaanile jäetud, sooviga esitada analüüs peamiselt lastekirjanduse tõlkimise omapärade põhjal. Lastekirjanduse tõlkimise peamiseks eesmärkideks peetakse käesolevas magistritöös esiteks lugeja maailmapildi avardamist eri kultuuride kohta mitmekülgse teabe pakkumise

kaudu. Sellele eesmärgile viitamiseks kasutatakse käesolevas töös didaktilisuse mõistet, mida põhjendatakse lastekirjanduse tõlkimise ühe silmapaistvama uurija Göte Klingbergi teemakäsitlusele toetumisega. Teine peamine eesmärk kätkeb lugeja emotsionaalset toetamist tema minapildi kujunemisel ja lugeja kognitiivsete oskuste arendamise soodustamist, mille puhul on informatiivsusest olulisem teksti jälgitavus ja mõistetavus.

Tõlgete analüüsi põhjal võib öelda, et tõlkijate valikutes ei peegeldu selgelt kas ühe või teise eesmärgi poole püüdlemine. Siiski on kultuurispetsiifika tõlkimise võrdluse põhjal võimalik teha tõlkijate valikute kohta teatud järeldusi. HF tõlke puhul võib välja tuua kultuurikonteksti kohandamise parafraaseerimise ja ligikaudsete vastete rohke kasutamise kaudu, samas jääb siiski selgeks, et teose tegevus leiab aset võõras kultuuris. Märkimisväärselt on HF rakendanud lastekirjanduse tõlkimise meetodina väga tihti ka väljajätu. Samuti on HF kasutanud kopeerimise asemel enam sõnasõnalist tõlkimist, mis viitab taas kultuurispetsiifika kohandamisele sihtkultuuriga. Tekstiväliseid selgitusi ei ole HF lisanud, seega ei ole tõlkija kohalolu lugeja jaoks markeeritud, kuid ilmneb tõlke kõrvutamisel originaaliga. Kokkuvõtlikult võib öelda, et HF tõlge sisaldab lugeja jaoks vähem uut teavet ja keskendub pigem ühtlase ja kergemini jälgitava lugemiskogemuse pakkumisele.

KR tõlkes võib esmalt välja tuua tekstiväliseid selgituste rohke esinemise, kasutatud on joonealuseid märkusi ja lisatud glossaar. Tõlkija kohaolu tõlketekstis on seega eksplitsiitne, samuti pakub tõlkija lugejale lisateavet omapoolsete selgituste abil. KR on geograafiliste pärisnimede tõlkimise puhul tihedamini rakendanud kopeerimist ja valdavalt kasutanud erinevaid laensõnu, mistõttu on tekstis kultuuriline koloriit selgemini markeeritud. Seega võib väita, et KR tõlge täidab pigem lastekirjanduse tõlkimise didaktilist eesmärki. Samas esineb ka KR tõlkes ligikaudsete vastete ja rohket parafraaside

kasutamist kultuurikonteksti kohandamiseks, väljajätt on KR tõlkes väga harva esinev meetod.

Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkimise puhul võib seega keskseks pidada kultuurispetsiifika kohandamise määra, mille kaudu ilmneb nii tõlkija kohalolu tekstis kui ka lastekirjanduse teose didaktiline ja/või jälgitavuse hõlbustamise eesmärgi täitmine. Võrreldavate tõlgete puhul võib relevantseks pidada ka ajalist parameetrit, mis aga käesoleva magistritöö mahust hetkel välja jääb. Siin esitatud tõlkelahenduste analüüsimine kultuurikontekstile lisaks ka ajalisest vaatenurgast on üks töö edasiarendamise võimalusi tulevikus. Käesolevas töös esitatud võrdluse põhjal võib kokkuvõtlikult väita, et lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkimisel ei pea kaks lastekirjanduse tõlkimise peamist eesmärki teineteist välistama ja antud tõlgetes võib täheldada nende kombineerimist.

KASUTATUD KIRJANDUS

Esmased allikad:

Dickens, Charles. 1992. *Oliver Twist*. London: David Campbell Publishers Ltd.

Dickens, Charles. 1927. *Oliver Twisti imelikud elujuhtumused*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

Dickens, Charles. 1964. *Oliver Twisti seiklused*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Teisesed allikad:

Aixela, Javier F. 1996. Culture-specific Items in Translation. Toimetajad Román Álvarez ja Maria Carmen-África Vidal. *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters, 52–78.

Baker, Mona. 1992. *In Other Words*. London and New York: Routledge.

Catford, J.C. 1965. *A linguistic theory of translation: an essay in applied linguistics*. London: Oxford University Press.

Egoff, Sheila. 1981. *Thursday's Child: Trends and Patterns in Contemporary Children's Literature*. Chicago: American Library Association.

Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Ewers, Hans-Heino. 2009. *Fundamental Concepts of Children's Literature Research: Literary and Sociological Approaches*. New York and London: Routledge.

Florin, Sider. 1993. Realia in Translation. Toimetaja P. Zlateva. *Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives*. 122–128. ??

- Hermans**, Theo. 1988. On Translating Proper Names, with reference to De Witte and Max Havelaar. Toimetaja Michael Wintle. *Modern Dutch Studies*. 11–24. London: The Athlone Press.
- Hermans**, Theo 2002. Paradoxes and aporias in translation and translation studies. Translation Studies. Toimetaja Alessandra Riccardi. *Perspectives on an Emerging Discipline*. Cambridge University Press.
- Hermans**, Theo. 2010. The Translator's voice in translated narrative. Toimetaja Mona Baker. *Critical Readings in Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- House**, Juliane. 2002. Universality versus culture specificity in translation. Toimetaja Alessandra Riccardi. *Translation Studies. Perspectives on an Emerging Discipline*. Cambridge University Press.
- Hunt**, Peter. 1990. *Children's Literature: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. London and New York: Routledge.
- Hunt**, Peter. 2001. *Children's Literature: An Anthology 1801–1902*. Blackwell Publishers Ltd.
- Klingberg**, Göte. 1978. Children's Books in Translation The Situation and the Problems. Toimetajad M. Ørvig ja S. Amor. *Proceedings of the Third Symposium of the International Research Society for Children's Literature, Held at Södertälje, August 26-29, 1976*. Almqvist & Wiksell.
- Klingberg**, Göte. 1986. *Children's Fiction in the Hands of the Translators*. Malmö: CWK Gleerup.
- Klingberg**, Göte. 2008. *Facets of Children's Literature Research: Collected and Revised Writings*. Kättesaadaav aadressil

http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Skriftserien/Klingberg_Facets.pdf

28.03.2014.

Koster, Cees. 2002. The translator in between texts: on the textual presence of the translator as an issue in the methodology of comparative translation description. Toimetaja Alessandra Riccardi. *Perspectives on an Emerging Discipline*. Cambridge University Press.

Lange, Anne. 2008. *Tõlkimise aabits*. Valgus.

Lathey, Gillian. 2006. *The Translation of Children's Literature: A Reader*. Great Britain: Cromwell Press Ltd.

Lehtsalu, U ja G. Liiv. 1972. *Ilukirjanduse tõlkimisest inglise keelest eesti keelde*. Tartu.

Metcalf, E-M. 2003. *Exploring Cultural Difference through Translating Children's Literature*. Meta: Translators' Journal. Vol 48, number 1-2, mai 2003, 322–327. Kättesaadav aadressil <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v/n1-2/006978ar.html>. 08.05.2014.

McDowell, Myles. 1973. *Fiction For Children and Adults: Some Essential Differences*. Children's Literature in Education. Vol 4-1, märts 1973, 50–63.

Newmark, Peter. 1982. *Approaches to Translation*. Pergamon Press.

Newmark, Peter. 1988. *A Textbook of Translation*. Shanghai Foreign Language Education Press. Kättesaadav aadressil <http://www.omkarmin.com/pdf/a-textbook-of-translation-by-peter-newmark-pdf-carynannerisly-198846.pdf> 18.05.14.

Newmark, Peter. 2003. *A Textbook of Translation*. New York: Longman.

Nikolajeva, Maria. 1996. *Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. New York & London: Garland Publishing Inc.

Nord, Christiane. 2005. *Text Analysis in Translation*. New York: Editions Rodopi.

- Norton**, Donna E. 2011. *Through the eyes of a child: an introduction to children's literature*. Boston: Pearson.
- Oittinen**, Riitta. 2000. *Translating for Children*. New York: Garland Publishing, Inc.
- Pereira**, Nilce M. 2012. Oliver Twist and how the hero's voice was heard in its Brazilian Adaptations. Toimetajad Martin B Fischer ja Maria Wirf Naro. *Translating Fictional Dialogue for Children and Young People*. Frank&Timme, 99–114.
- Popović**, Anton. 1970. *The concept of "shift in expression" in translation analysis — The Nature of Translation*. 78–88. The Hague and Paris: Mouton, ja Bratislava: The Slovak Academy of Sciences.
- Puurtinen**, Tiina. 1995. *Linguistic Acceptability in Translated Children's Literature*. University of Joensuu.
- Reiss**, Katharina. 2000. *Translation Criticism – The Potential & Limitations*. Manchester, UK: St Jerome Publishing.
- Schmidt**, Karen. 2011. *Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maaailma mõõtmine” näitel*. Tartu Ülikool.
- Sell**, Roger D. 2002. *Children's Literature as Communication*. John Benjamin's BV.
- Shavit**, Zohar. 1986. *Poetics of Children's Literature*. Athens and London: The University of Georgia Press. Kättesaadav aadressil <http://www.latrobe.edu.au/childlit/POCL/index.html>. 08.05.2014.
- Snell-Hornby**, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Torop**, Peeter. 1989. *Tõlkeloo koostamise printsiibid*. Akadeemia, number 2.
- Torop**, Peeter. 1999. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- Torop**, Peeter. 1999. *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.

- Torop**, Peeter. 2002. Tõlkesund. *Kohandumise märgid*. Koostanud V. Sarapik, M. Kalda, M ja R. Veidemann. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Torop**, Peeter. 2011. *Tõlge ja kultuur*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Venuti**, Lawrence. 2002. *The Translator's Invisibiliy: A History of Translation*. Routledge.
- Vinay**, Jean Paul ja Jean Darbelnet. 1995. *Comparative stylistics of French and English: a methodology for translation*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Weinreich**, Torben. 1978. International Book Production for Children Related to the Children's Local Experiences and Local Consciousness. Toimetajad G. Klingberg, M. Orvig, S. Amor. *Children's Books in Translation. The Situation and the Problems*. Stockholm: Almqvist&Wiksell International.
- Xeni**, Elena. 2010. *Meeting Childhood Needs: The Need for Humour in Children's Literature* — Negotiating Childhoods. Toimetajad, L. Hopkins, W. C. Turgeon ja M, Macleod. Oxford: Inter-Disciplinary Press.

Kasutatud teatmeteosed:

- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. 1925. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. 1930. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. 1937. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Õigekeelsuse sõnaraamat. 1960. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

SUMMARY

UNIVERSITY OF TARTU

Institute of Germanic, Romance and Slavonic Languages and Literatures

Kadri Sibrits

Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemethoditest Charles Dickensi romaani „*Oliver Twist*” kahe eestikeelse tõlke näitel

On Translation Methods of Cultural Specificity in Children’s Literature: Two Estonian Translations of *Oliver Twist* by Charles Dickens

Master’s thesis

2014

90 pages

This thesis explores the translation methods that can be implemented to translate cultural specificity in children’s literature. The main objective is to determine if and how such methods contribute to the general aims of translating children’s literature. In addition, the translators’ presence in translation texts is analyzed.

The thesis is comprised of three parts: Introduction, a theoretical chapter and an empirical chapter. In the introductory chapter, a theoretical framework is set for understanding children’s literature as a concept as well as the facets of its translation. A definition is provided and topics such as the main aims of translating children’s literature and the ambivalence of children’s literature texts are explored. In addition, *Oliver Twist* by Charles Dickens is discussed as an example of children’s literature. The second chapter focuses on cultural specificity and features the definition of the term, followed by the categorization of the possible translation methods of culture-specific elements in children’s literature. Works of Javier Franco Aixelá, Vinay and Darbelnet, Vlahhov and Florin, Peter Newmark, Eirlys E. Davies and Göte Klingberg are taken as a basis for establishing a categorization of translation methods for conducting the comparative analysis of the translations in question. Translator’s presence and visibility are also discussed. In the third and final chapter, the two Estonian translations of Dickens’s *Oliver Twist* by Hans Freimann (1927) and Koidu Reim (1964) are compared in terms of translating culture-specific elements in children’s literature. The comparative analysis is conducted following the system of translation methods established in the second chapter.

In general, the translation methods for culture-specific elements include word for word translation, paraphrasing, loan words, near equivalents, intra-textual and extra-textual gloss. Translating for children adds the consideration for possible ways to adapt cultural contexts. The author of this thesis refrains from prescriptive normativity; instead, the aim is to see which methods were implemented and how each translation contributes to achieving the main objectives of translating children’s literature, such as providing the child with information about the world and its different cultures and assisting the development of the child’s self-image by supporting the child in overcoming his or her fears and problems.

Key words: translation of culture-specific elements, translation methods, children’s literature, 19th century English literature, Charles Dickens

LISA

	Element	Lk	HF	Lk	KR	Lk
1.	calico	3	sitsi	23	kalingur	15
2.	overseer's	3	ülevaataja	23	vaestehoolekande ülema	15
3.	poor-laws	4	seaduse	24	vaesteseaduste	16
	sevenpence- halfpenny	4	seitse ja pool penni	24	seitsme ja poole pennise	16
4.	miles	4	penikoormat	24	miili	16
5.	beadle	5	vaestekolleegiumi käskjalg	25	Pedell	17
6.	parlour	6	vastuvõtte-tuppa	27	võõrastetuppa	18
7.	Susan	6	Susan	26	Susanna	18
8.	sir	6	sir	26	söör	18
9.	Daffy	7	kõhurohu	28	kõharohusse	19
10.	gin	7	džinn	28	džinn	19
11.	the alphabet and all the way through it again, when we come to Z	8	kuni tähestiku lõpuni; ja kui jõuan Z-ini, algan uuesti A-st	29	ja uuesti algusest peale kogu ulatuses, kuni me kord jõuame Z-ni	20
12.	parish cap	9	vaestemüts	30	kogukonna- hoolealuste mütsike	21
13.	pick oakum	10	takku nokutama	32	kõieotsi takkudeks noppima	22
14.	laws of England	10	Inglismaa seaduste	32	Inglismaa seadustest	23
15.	Doctor's Commons	11	–	32	Abielulahutus- kohtus	23
16.	copper	11	vaskpajaga	33	keedukatel	24

17.	pound	12	naelasest	28	naelasest	19
18.	cookshop	12	söögipoodi	33	söögimaja	24
19.	ounces	12	untsi	33	untsi	24
20.	Mr	15	mr	37	mister	27
21.	High Street	15	Kõrgest tänavast	37	Peatänavat	27
22.	register stoves	16	patentkorstnaile	38	siibriga ahjude	28
23.	shillings	17	šillingit	40	šillingit	29
24.	farthing	17	penni	40	krossigi	29
25.	Magistrate	18	rahukohtuniku	41	Magistraat	30
26.	snuffbox	22	ninatubaka-toosi	47	tubakatoosi	35
27.	foot	26	jalga	51	jalga	38
28.	inches	26	tolli	51	tolli	38
29.	Trip	27	koer	54	Tripi	40
30.	charity-boy	30	kerjuspoisi	56	vaestekoolipoisi	42
31.	smalls	31	põlvpüksid	57	põlvpüksid	43
32.	leathers	31	“nahkpüks”,	58	“nahkpüks”,	37
33.	lord	32	lordides	58	lordis	44
34.	blacking-bottle	34	saapamäärdepude lis	61	saapamäärdepude liga	46
35.	knocker	35	haamrit koputamiseks	62	haamrit koputamiseks	47
36.	bier	37	Kanderaam kirstuga	65	Kanderaam kirstuga	50
37.	muffin-cap	40	luttmütsiga	68	madala mütsiga	52
38.	lairy	41	lori	69	lori	53
39.	ma'am	43	ma'am	72	proua	55
40.	milestone	50	miilisamba	80	miilitulba	62
41.	covey	52	poisu	83	poisu	65
42.	town of Barnet	52	linna Londoni lähedal, mida nimetatakse Barnetiks	83	Barneti linna	64
43.	bob	53	šilling	85	šilling	66

44.	grub	53	süüa	84	ninaesist	66
45.	bluchers	53	poolsaabaste	84	poolsaabaste	65
46.	corduroy	53	–	84	jämedast riidest	65
47.	bran	54	mämmi	85	plonni	66
48.	The Artful Dodger	55	Kaval Vigurivänt	86	Kaval Vigurivänt	67
49.	Little Saffron Hill	55	Väikesele Sahvranimäele	86	Väikesele Safranimäele	67
50.	Saffron Hill the Great	55	Suurele	86	Suurele Safranimäele	67
51.	St. John's Road	55	St. Johni teele	86	St. Johni teele	67
52.	Exmouth Street	55	Exmouthi tänava	86	Exmouth tänava	67
53.	Coppice Row	55	Coppice tee	86	Coppice Row'	67
54.	Islington	55	Islingtonis	86	Islington	67
55.	Angel	55	–	86	“Ingel”,	67
56.	ginger-beer	56	õlle	88	õlle	68
57.	clothes-horse	56	riidevarna	88	pesukuivatus- raami	69
58.	guard-chain	62	–	94	keti	73
59.	bamboo	65	pilliroo	98	bambus	77
60.	cove	65	vanameest	98	vennikest	77
61.	battledore	66	mängu	100	pallimängu	78
62.	carman	66	kärumees	100	hobusemees	78
63.	Punch	67	–	101	nukuteatri etenduse	78
64.	Mutton Hill	69	Lamba mäest	102	Lambamäest	80
65.	fogle-hunter	69	taskuvaras	102	taskuvaras	80
66.	area cellar	69	keldriesiku	103	keldriakna eelse süvendi	80
67.	Newgate	69	Newgate'i vangimaja	103	Newgate	81
68.	Secretary of State for the	71	Riigi Sisemiste Asjade Sekretäriilt	105	siseministri	82

	Home Department					
69.	bench	71	kohtulaua	105	kohtupingi	82
70.	Master	83	master	119	isand	94
71.	saveloy	84	leiba	121	vorstijupp	96
72.	River Company	86	–	122	Jõekompaniid	96
73.	House of Correction	90	parandusmajja	127	parandusmajas	101
74.	cribbage	94	<i>cribbage</i> - kaardimängu	131	kribidžit	104
75.	muffins	97	kooki	134	kukleid	107
76.	plain English	105	tähendas sama palju kui	173	inglise keeles öeldud	115
77.	togs	112	kuube	152	rõivaid	122
78.	squire	118	sõjariistade- kandja	160	kannupoiss	128
79.	seneschal	118	kojaülem	160	majaülem	128
80.	quarter-sessions	120	rahukogu istungil	163	maakonnakohtu istungil	130
81.	guineas	123	naela	166	gini	133
82.	evidence for the crown	127	kohtutunnistusele	171	pealekaebuse	137
83.	Old Bailey	127	Vanas Baileys	171	Old Bailey	137
84.	trotter-cases	129	„jooksurite”	173	jooksukastide	139
85.	St Paul’s Cathedral	129	St. Pauli peakiriku	174	Püha Pauli peakirik,	138
86.	prig	130	näppaja	173	kahmaja	139
87.	the County	133	–	178	krahvkonna- valitsuse	143
88.	sally	133	–	179	teravmeelse märkuse	143
89.	Whitechapel	135	Whitechapel	180	Whitechapel	144

90.	life-preserver	137	“elukaitsja”,	182	Elukaitsja	146
91.	Juvenile Delinquent Society	138	laste abiandmis- komitee	185	Alaealiste Kurjategijate Hooldamise Selts	149
92.	shiners	138	kuldtükki	184	läikivat	148
93.	brandy	140	viina	186	viina	149
94.	Common Garden	141	Rahvapargis	187	Rahvapargis	151
95.	swag	141	saagi	188	saagi	151
96.	Bull’s-eye	148	Sõnnisilma	195	Härjasilm	158
97.	jemmies	150	“jemmy”	196	<i>jemmy</i> ’ks	159
98.	Sun Street	152	Päikese	199	Päikese	199
99.	Crown Street	152	Krooni tänava	161	Krooni tänavast	161
100.	Bethnal Green Road	152	Bethnal Greeni	198	Bethnal Greeni maanteele	161
101.	Chiswell Street	152	Chiswell tänava	199	Chiswelli tänava	161
102.	Finsbury Square	152	Finsbury platsi	199	Finsbury väljaku	161
103.	The City	152	City	198	City	161
104.	Hyde Park	153	Hyde Park	200	Hyde Park,	162
105.	Kensington	153	Kensington	200	Kensington	162
106.	Hounslow	153	“Hounslow”	200	Hounslow	163
107.	smock-frocks	155	–	201	maatöölise riietes	164
108.	ferry-house	156	ülevedaja majast	203	ülevedaja maja	165
109.	breeches	158	püksid	204	püksid	167
110.	boot-jack	158	saapatõmbaja	204	saapasulase	166
111.	crack	159	tänasele tööle	206	ettevõttele	168
112.	All right	160	<i>All right</i>	207	“Kõik on korras”	169
113.	scullery	162	väike köök	209	nõudepesuruum	170
114.	tea-caddy	165	teekannu	213	teetoosi	173
115.	pint	167	mõõtu	215	toopi	175
116.	drabs	174	viletsad naised	343	kõlvatud naised	278
117.	whist	178	whistmänguga	227	vistimänguga	185

118.	rubber	178	<i>cribbage</i> -partii	228	rober	185
119.	half-a-crown	179	poolekroonilise	228	poolekroonilise	185
120.	opera-glass	179	binokli	228	binokli	186
121.	Newgate	179	Newgate- vangimaja	229	Newgate'i vangla	186
122.	Day and Martin	182	määrde	232	määrde	189
123.	castor	182	kuhugi ära	232	kübarasse	189
124.	Snow Hill	184	Lumisele Künkale	233	Lumemäele	190
125.	clothesman	184	riide-ja pesu- kaupmees	234	vanade rõivaste müüja	191
126.	Jack Ketch	189	võllas kõlkumas	240	timuka	196
127.	Geneva	190	viina	241	viina	197
128.	out of the kingdom	193	maalt välja	244	maalt välja	199
129.	Pincher	204	Pincher	257	Nähvits	209
130.	sundries	207	suupistetega	261	suupistetega	213
131.	Bow Street	221	Bow-Streeti	279	Bow Street,	226
132.	castanets	223	kastanjette	281	kastanjetid	228
133.	Conkey Chickweed	226	Conkey Chickweedi	285	Pikknina Chickweed	231
134.	Family Pet	227	Perekonna Pailaps	285	Pesamuna	231
135.	blunt	227	rahaga	286	sularahaga	232
136.	Gazette	227	ajalehes	286	ametlikus ajalehes	232
137.	blunderbuss	227	kaheraudse püstoli	286	püssist	232
138.	Chertsey Bridge	233	Chertsey sillale	293	Chertsey sillani	238
139.	cricket	239	kriketti	301	kriketit	243
140.	Esquire	243	Esq	305	-	247
141.	Mrs	252	mrs	315	missis	256
142.	nobs	264	eestkostjailt	331	tegelastelt	268

143.	sweepstakes	264	muu auhinna	331	muu auhinna	269
144.	General Post Office	265	Londoni peapostkontori	332	Londoni peapostikontorisse	269
145.	French watch	283	taskukella	353	taskukella	286
146.	Glo'ster	290	juustu	361	juustu	292
147.	West End	298	Lääne-Londoni	371	Londoni West-Endi	300
148.	spaniel	304	sülekoerake	377	sülekoer	304
149.	Lady	305	Preili	378	Preili	306
150.	London Bridge	306	Londoni sillal	379	Londoni sillal	307
151.	Craven Street	309	Craven Street	382	Graveni tänav	310
152.	in the Strand	309	The Strand	382	Strandi linnaosas	310
153.	hackney-coach	310	voorimees	382	üüritõld	310
154.	the Bar	316	advokaadi-ameti	390	advokaadikutsest	316
155.	Great North Road	317	Suurt Põhja maanteed	391	Suurt Põhja maanteed	318
156.	Gray's Inn Lane	319	Halli Kõrtsi tänava	394	Gray's Inn Lane'i	320
157.	charity-boy's dress	320	kogukondlikud vaesteriided	394	vaestekooli riided	321
158.	in plain English	328	selges keeles	405	lihtsalt öelda	328
159.	Newgate Calendar	330	Newgate'i vangimaja aastaraamatusse	408	"Newgate'i kalender",	331
160.	big-wig	331	advokaadi	409	advokaadi	332
161.	Englishman	334	Inglise kodanik	413	inglane	335
162.	Court Guide	335	aadressraamatu	415	aadressraamatu	336
163.	From the Middlesex to the Surrey shore,	345	Middle-Sex'i kaldalt Surrey kaldale	427	Middlesexist Surreyni	347
164.	Saint Saviour's	348	Püha Önnistegija	428	Püha Lunastaja	348

	Church		kiriku		kiriku	
165.	in England, or, if you fear to remain here	353	Inglismaal või kuskil mujal, kui kardate siia jääda	435	Inglismaal, või kui kardate siia jääda	354
166.	Highgate	364	Kõrge Värava	446	Highgate'i	364
167.	Vale of Health	364	Tervise Oru	446	Health'i oru	364
168.	fields at North End	364	Põhjapoolseile Väljadele	446	North Endi väljadele	364
169.	Whittington	364	Whittington	446	Whittington	364
170.	pedlar	365	rändaja kaupmees	447	rändkaupmees	365
171.	Bombazeen	365	batistist	448	Bombasiinist	365
172.	farthings	366	veerandilist	449	veerandilist	366
173.	Mill Pond	381	Veskitiigiks	467	Vabrikutiigi	381
174.	Folly Ditch	381	Hull Kraav	467	Narrikraaviks	382
175.	Lead Mills	381	Tinaveski	467	tinavabriku	381
176.	Borough of Southwark	381	Southwarki aguli	467	Southwarki aguli	381
177.	Jacob's Island	381	Jakobi saar	467	Jacobi saar	381
178.	Rohterhithe	381	Rotherhithi	466	Rohterhithe	380
179.	King's evidence	383	vastu tunnistab	469	süüdistuse tunnistajaks	383
180.	Judges	383	kohtuvõimudele	468	võimudele	383
181.	The black cap	406	musta mütsi	495	Musta mütsi	405

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Kadri Sibrits _____
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 20.03.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetoditest Charles Dickens romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke näitel

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Ene-Reet Soovik _____
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, Kadri Sibrits „20.“ mai 2014